

HONTI LÁSZLÓ

A birtoklás kifejezésének eszközei az uráli nyelvekben szinkrón és diakrón szempontból*

This paper investigates the forms of expression, the morphological constructions and the diachronic emergence of habitive (or existential-possessive: 'somebody has something') and possessive nominal ('somebody's something') constructions in Uralic. The former manifests itself in complete sentences, the latter often in phrases. 1. In Uralic languages two types of sentence-level constructions are used for the expression of possessive relation: (a) the possession is the subject and the possessor is a nominal expression with case marking, which can be either adverbial (lative, locative or ablative) or grammatical (nominative, genitive or dative), or a postposition with a locative function follows the possessor. (b) the word denoting the possession is the object of a verb meaning 'have'. 2. In possessive nominal phrases the possessor is either marked for nominative or for genitive (or just possibly locative, or is followed by a locative postposition), the possession is either suffixed with a person marker or not. In Uralic – much like in Indo-European – there is no original verb 'to have', these languages mostly use habitive constructions involving the verb '(not) to be' to this day. In possessive constructions, unless they involve a pronominal possessor, most Uralic languages mark the possessive relation (also) on the word denoting the possession with the 3Sg person marker (this is compulsory in Hungarian, but not in Balto-Finnic or Saami, and in the rest of the family this marking is optional). The Uralic construction in which the possession is (also) marked, and which several scholars refer to with the term *izafet* borrowed from Turkic linguistics, used to be attributed to contact with Turkic languages. The present paper argues that it is an internal development probably datable to the Proto-Uralic period. Habitive constructions involving the verb 'to be' used to be explained from contact with Indo-European, *izafet* constructions from contact with Turkic. This paper gives a survey of the relevant Uralic constructions and estimates the probability of the effect of Uralic-Indo-European and Uralic-Turkic contact; it is argued that these constructions emerged independently in the three families.

Bevezetés

Az alábbiakban a 'valakinek van valamije' és a 'valaki(nek a) valamije' jelentésű habitív vagy predikatív és a birtokviszonyt kifejező birtokos jelzős uráli

* A Magyar Tudományos Akadémián 2004. december 6-án tartott, „Urali birtokos szerkezetek” című székfoglaló előadás átdolgozott és bővített változata.

szerkezetekkel foglalkozom. Ilyenek pl. a m. (*a fiúnak*) *könyve van*, ill. *a fiú könyve ~ a fiúnak a könyve*.

1. Az uráli nyelvekben két szerkezetípus szolgál a birtoklás mondatértékű kifejezésére:

a) a birtokszó az alany, és a birtokost jelölő névszó esetragos, az esetrag lehet vagy adverbialis (lativusi, locativusi vagy ablativusi), vagy grammatikai (nominativusi, genitivusi vagy dativusi), vagy localisi funkciójú névutó követi a birtokost; továbbá

α) a birtokszó vagy kap birtokos személyjelet, vagy nem;

β) a mondatban vagy van igei állítmány, vagy jelen időben (esetleg) nincs;

b) a birtokszó 'habere' jelentésű ige tárgyi bővítményeként áll.

Ezekben belül több altípus is van (l. pl. Angere 1956: 159–161, Bartens 1996: 58–59, Winkler 2003). E típusok egyike sem kizárólagos a nyelvcsalád tagjaiban, bár valamelyikük rendszerint domináns.

2. A birtokviszonyt birtokos jelzős szerkezet fejezi ki, amelyben a birtokos jelző vagy nominativusban lévő, vagy genitivusragos (az osztjában olykor locativusragos; az osztjában, a vogulban és egyes szelkup nyelvjáráásokban névutós) névszó, s a birtokszón vagy van birtokos személyjel, vagy nincs. Azt a szerkezetet, amelyben a birtokos jelző nem személyes névmás és a birtokszó személyjelet kap (tehát a birtokviszony ezen mindenképpen jelölve van), több kutató is – a török nyelvek ugyanilyen szerkezeteinek megnevezésére alkalmazott (végsősoron az arab nyelvészeti szakirodalomból származó) – *izafet* terminus technicusszal illeti; a továbbiakban ezt birtokos személyjellel jelölt szerkezetnek nevezem.

A birtokviszonyt kifejező szerkezetek az alkotó elemeik közti kohézióra utaló nevet is kaptak: „közvetett szerkezet” és „közvetlen szerkezet” (Kangasmaa-Minn 1966b: 22–23, 1993: 46), „laza kapcsolat, szerkezet” és „szoros viszony, kapcsolat” (Balogh 2000: 451), illetve „külső szerkezet” és „belső szerkezet” (Nikolaeva 2002: 273–274).¹ Az előbbieket a habitív szerkezetet, az utóbbiak –

¹ Nikolaeva (2002: 273) a külső birtokviszony következő értelmezését fogadja el: „We take core instances of external possession (EP) to be constructions in which a semantic possessor-possessum relation is expressed by coding the possessor (PR) as a core grammatical relation of the verb and in a constituent separate from that which contains the possessum (PM)” (Payne – Barshi 1999: 3; még vö. König 2001: 973). A habeco-szerkezetekben külső possessív viszonyról van szó, hiszen a birtokos és a birtok nem szükségszerűen állnak szorosan egymás mellett, vö. pl. fi. *pojalla on kirja* 'a fiúnak könyve van', de nem alkotnak megbonthatatlan egységet akkor sem, ha a birtokos és a birtok egymás mellett vannak, vö. pl. m. *a fiúnak könyve van ~ a fiúnak van könyve ~ a fiúnak könyvük van ~ a fiúnak van könyvük*; de közvetlen, szoros, belső a birtokviszony a következő mondatokban: *a fiúk könyve új, a fiúk könyvük [nyelvjárási!] új* (még vö. Nikolaeva 2002: 276). Ehhez még vö. „One much studied area within the grammar of possession is that of

legalábbis Kangasmaa-Minn és Balogh adatai szerint – a birtokos szerkezetet hivatottak jelölni.

Némely finnugor nyelvnek a habitív szerkezetét szomszédos indogermán nyelvek hasonló szerkezeteivel hozták összefüggésbe, míg a birtokos személy-jellel jelölt, főnévi birtokos jelzőjű szerkezet esetében egyes kutatók a (ma vagy egykor) szomszédos török nyelvek hatását vélték felfedezni.

1. Az uráli habitív szerkezetek

Az uráli nyelvek sajátosságai közt szokás számon tartani, hogy általában nem használnak 'habere' igét, hanem valamilyen adverbialis esetragos névszóval vagy névutóval és 'esse', 'non esse' igével vagy tagadó partikulával fejezik ki a birtoklást vagy annak hiányát, de nem teljesen ismeretlen a 'habere' igés szerkezet sem; a kétféle szerkezet közül az egyik domináns.

Az uráli habitív szerkezetek sokak érdeklődését felkeltették, és így a kérdésnek elég bőséges irodalma van. Többen (Angere 1956, N. Sebestyén 1957, Itkonen 1966: 309–310, Erdődi – Kispál 1973: 58, Bartens 1996, Winkler 2003) megkísérelték tipizálni e szerkezeteket.

Kangasmaa-Minn (1993: 53) négy csoportba sorolta be a finnugor nyelvek habitív szerkezeteit:

(a) A finn(ségi)ben a birtokos jelölésére az igei állítmány szemantikájától függően használhatók a genitivusin kívül egyéb casusragok is: ha a birtok statikus állapotáról van szó, a genitivuson kívül adessivus is használható (ez utóbbi a gyakoribb), pl. fi. *minun on nälkä* 'éhes vagyok' ~ *minulla on nälkä* 'ua.'. A finnségi és a lapp olyan nyelvek, amelyekben világosan elkülönül egymástól a

external possessors or possessor ascension. Such labels cover the cases where the Possessor is not expressed in the same noun phrase as the Possessum, viz. as agentival dependent of the Possessum as in (17):

(17) *She slapped Tom's face.*

but is instead realised as an argument of the verb:

(18) *She slapped Tom in the face.*

What we have is in a sense something in between predicative and attributivepossession: the external possessive construction shares with predicative possession the feature that the possessive link between Possessor and Possessum is conveyed by a verb; but it shares with attributive possession the feature that the possessive link is not asserted by a verb, but presupposed. The effect of the external construction is thus a promotion of the Possessor, which instead of being realised as a dependent of the Possessum becomes a primary clause member, cf. the label 'possessor ascension'" (Herslund – Baron 2001: 14–15; én ritkítottam, H. L.).

birtokos jelzős és a habitív szerkezet (vö. Kangasmaa-Minn 1993: 47–49), pl. fi. *poja-n kirja* 'a fiú könyve', fi. *poja-lla on kirja* 'a fiúnak könyve van'.

(b) A volgai nyelvek ugyanazokat az esetragokat alkalmazzák a birtokos jelző és a birtokos jelölésére. A két szerkezet a mordvinban olykor egybe is esik. Kangasmaa-Minn (1971: 258) szerint a mordvin birtokos szerkezetéről némelykor csak a kontextus alapján lehet eldönteni, vajon habitív vagy birtokos jelzős-e, ha nincs igei állítmány, pl. *ata-ńt kolmo tejter-ende* 'az apának három lánya van' ~ 'az apa három lánya' (Kangasmaa-Minn 1971: 258).

(c) Az ősi genitívusraggal nem rendelkező permi nyelvek és a magyar localisi (eredetű) esetragot kapcsolnak a birtokoshoz.

(d) Az obi-ugor nyelvek gyakrabban használnak 'habere', mint 'esse' igés szerkezetet (Kangasmaa-Minn 1993: 53; még vö. Huumo 1995: 60–61).

(e) Kangasmaa-Minn csoportosítását kiegészítem a szamojéd nyelvekkel, amelyek legtöbbször 'van, létezik', illetve 'nincs, nem létezik' igét használnak a habitív szerkezetben. Az északi szamojédban inkább nominatívusi a birtokos, a birtokon jobbra nincsen személyjel, míg a déli szamojéd többször jelzi morfológiailag mindkét névszón a kapcsolatot.

Részben Kangasmaa-Minn (1993: 53) tipizálása alapján táblázatosan bemutatom, miképpen van megformálva a birtokos

	az 'esse' igés habitív szerkezetben	és a birtokos jelzős szerkezetben
finnségi	/ elemű esetragok, genitívus	genitívus
lapp	statikus localisi esetek	genitívus
mordvin	genitívus	genitívus
cseremiszi	genitívus ²	nominatívus, genitívus
permi	/ elemű esetragok, nominatívus	/ elemű esetragok, nominatívus
obi-ugor	nominatívus, locatívus (osztják), datívus-latívus (vogul), locatívusi névutó	nominatívus, locatívus (osztják), locatívusi névutó
magyar	datívus (> „genitívus”)	nominatívus, datívus (> „genitívus”)
északi szam.	nominatívus, genitívus (locatívus a jurákban?)	genitívus
déli szam.	nominatívus, genitívus, locatívusi névutó (szelkup)	genitívus, locatívusi névutó (szelkup)

² Inaba (1996) szerint a mezei cseremiszi *dene* '-nál/-nél stb.' névutó is előfordul kvázihabitív szerkezetben a birtokos jelölőjeként (l. 1.2.2.).

A habitív mondatokban az egzisztenciális igei állítmányon és az alanyon kívül általában van még birtokos is (az önálló lexemával kifejezett birtokos, ha a kontextusból kiderül, egyes nyelvekben opcionális, továbbá nem kötelező a jelen idejű egzisztenciális igei állítmány több nyelvben). Ha személyes névmási birtokos esetén a birtokszóhoz birtokos személyjel csatlakozik, akkor a névmás kitétele több nyelvben nem kötelező. Az explicit módon kifejezett birtokos gyakran genitivusban áll; az obi-ugor nyelveknek nincs genitivusuk, ezért vagy nominativust, vagy locativusi esetragot, vagy locativusi névutót használnak; ez utóbbi két megoldás ismeretes több más uráli nyelvben is. A volgai és a permi nyelvekben más szerkezet is járja: a birtokszón nem feltétlenül van birtokos személyjel, de a birtokosnak ez esetben genitivusragosnak kell lennie. A finn-ségiben és a lappban a birtokos (a finnségi nyelvekben legalább történetileg) localisi esetben van, s a birtokszón nincs személyjel; e csoporton belül a kurlandi lív és a déli lapp kivételt képeznek: a déli lappban a birtokos genitivusban van, a kurlandi lívben pedig *n* ragot kap, ám a salisi lívben ugyanazt a localisi esetet, az adessivust használják, mint a többi finnségi nyelvben (Bartens 1996: 58–59).

Példák a fentiekre:³

(a) A finnségi vagy genitivus-, vagy dativus-, vagy adessivusraggal jelöli a birtokost, pl. fi. *minu-lla*[Adess] *on lapsi-Ø* 'nekem gyerelem van', *poja-lla*[Adess] *on nälkä-Ø* 'a fiú éhes (tkp. kb. a fiúnak éhsége van)' ~ *poja-n*[Gen] *on nälkä-Ø* 'ua.', lív *mi'n niõrimis tidär-æn*[Dat] *um brüdganä-Ø* 'meine jüngste Tochter hat einen Bräutigam' (Kettunen 1938: XLI). A finnségi genitivusi(-dativusi) *-n* az alapnyelvi **-n* genitivus- és **-ñ* dativusrag egybe-esésével jött létre. – A létigés habitív mondatok szerkezete: finnségi „Nomen-Gen/Dat/Adess + Verbum + Nomen”.

(b) Az északi lapp locativus-, a déli genitivus-, a keleti inessivus-elativusraggal jelöli a birtokost, pl. N *joga-s lea boares namma-Ø* 'der Fluß hat einen alten Namen' (Bartens 1989: 58), *dâm q'l'bma-st leggji q'l'bmâ bardne-Ø* 'ennek az embernek három fia van [= volt]' (Lakó 1986: 132), *mü-st*[Loc] *læ manna-Ø* 'ich habe ein Kind' (Bartens 1996: 59, 1. j.), *mü-st*[Loc] *dâk gâl læk buorek bædnâgâk-Ø* (Sammallahti 1972) 'nekem bizony jó kutyáim vannak', S *Laara-n*[Gen] (*lea*) *bienje-Ø* 'Lars har hund el. en hund; Larsnak kutyája van' (Bergsland 1982: 53),⁴ *muw*[Gen] *mana-Ø* 'ich habe ein Kind' (Bartens 1996:

³ A továbbiakban a nominativus „Nom” rövidítése helyett és a birtokos személyjel hiányának szimbólumaként is Ø-t írok, illetve a casusokat rövidítve jelölöm: Gen, Dat és Adv (helyviszonyt kifejező, nyelvenként különböző adverbialis esetek, pl. Adess); a Postp névutóra utal. A következőkben legtöbbször az UEW (vö. UEW 1: XXIII–XXIV) által alkalmazott transzkripció szerint közlöm a nyelvi adatokat; főleg akkor nem így járok el, ha idézetbe ágyazva vannak. – Általában a magyar és a finn adatok kivételével közlöm a példák lelőhelyét is.

⁴ Ezért az adatért Keresztes Lászlónak tartozom köszönettel.

59, 1. j.), *reäve-n*[Gen] (~ *riebie-n*[Gen]) *aaĵ biesjie-Ø* 'der Fuchs hat auch eine(n) Fuchshöhle/Bau' (Hasselbrink 1981: 323, 1985: 1072), Kld *tenvuaeike sine-n*[Iness-Elat] *jev lai mudda peRt-Ø* 'weil [deswegen] sie kein anderes Haus hatten [ihnen nicht war anderes Haus]' (Szabó 1966: 34, 35), T *tāla-sr*[Iness-Elat] *lej šurr č'əzaj-Ø* 'az óriásnak nagy nyája volt' (Genetz 1879: 68, 83). – A létigés habeo-mondatok szerkezete északon: „Nomen-Loc + Verbum + Nomen-Ø”, délen: „Nomen-Gen + (Verbum +) Nomen-Ø”, keleten: „Nomen-Iness-Elat + Verbum + Nomen-Ø”.

(c) A volgai finnugor nyelvek az alapnyelvi *-n genitivus- és *-ń dativusrag egybeesése révén létrejött genitivusraggal jelölik a birtokost, pl. md. *a'ā-nit*[GenDet] *kolmo teĵter-enze* 'der Vater hat drei Töchter' (Kangasmaa-Minn 1971: 258), E *erža-ń*[Gen] *ul'i suka-zo* 'ein Erzane hat einen Hund', E *ul'i mazi avakš-ost* 'sie haben ein schönes Huhn' (Bartens 1996: 58–59), M *moń*[Gen] *ulit vadra kniga-n* 'ich habe gute Bücher' (Angere 1956: 160), (*erāst atat babat kafənest,*) *fkā čora-sna* '(es lebten ein Alter und eine Alte zusammen,) einen Sohn haben sie' (Angere 1956: 160), cser. *mari-n*[Gen] *ulmaš imhá-že* 'the man had a horse' (Kangasmaa-Minn 1984: 120), *māń-ən*[Gen] *u kniyä-Ø ulā* 'ich habe ein neues Buch', (*nun-ən*[Gen]) *ikšəwə-št uke* 'sie haben kein Kind' (Bartens 1996: 59). – A létigés habeo-mondat szerkezete: mord. „(Nomen-Gen +) (Verbum +) Nomen-Px”, cser. „(Nomen-Gen +) (Verbum +) Nomen-Px”.

(d) Az ősi genitivusraggal nem rendelkező permi nyelvek localisi (eredetű) esetragot kapcsolnak a birtokos jelzőhöz, pl. votj. *odig ad'ami-len*[Gen] *vi'em kij pij-ez* 'ein Mensch hatte zwei Söhne' (Angere 1956: 160), (*mjin-am*[Gen]) *ni-l-e van* 'ich habe eine Tochter' (Bartens 1996: 59), zürj. *joma-len*[Gen] (*em*) *kij nij-Ø* 'a boszorkánynak két leánya van' (Rédei 1978: 96), *ni-len*[Gen] *em kujim pi-Ø* 'nekik három fiuk van', *joma-len*[Gen] *pi-is abu* 'der Zauberer hat keinen Sohn' (Bartens 1996: 59) (a permi nyelvekben ez a helyzet főnévi birtokos esetén, de a személyes névmások genitivusa nem tartalmaz adessivusragból keletkezett genitivusragot, vö. pl. votj. *mon* 'я': *mjinam* Gen, zürj. *me* 'я': *menam*, *meam* Gen; vö. Csúcs 2005: 229–231). – A létigés habeo-mondat szerkezete: votj. „Nomen-Gen + (Verbum +) Nomen-Px”, zürj. „Nomen-Gen + (Verbum +) Nomen(-Px)”.

(e) Az obi-ugor nyelvekben a gyakoribb birtoklásigés szerkezet mellett előfordul a létigés szerkezet is, amelyben a birtokos, ha ki van téve, vagy nominativusban van, vagy névutós szerkezettel van kifejezve, ill. az osztjákban locativusragot is kaphat a birtokos, pl. osztj. Vj *jəγəm-nə*[Loc] *loy-Ø wälwāl* 'mein Vater hat ein Pferd' (Karjalainen – Vértes 1964: 152), *mən-nə*[Loc] *wäy-Ø ěntim* ~ *mā-Ø wäy-am ěntim* 'ich habe kein Geld' (Karjalainen – Vértes 1964: 163), Sav *χuj pəĵət-nə*[PostpLoc] *wäy-Ø ut* 'der Mann hat Geld', *χuj-nə*[Loc] *wäy-Ø ut* 'ua.' (Karjalainen – Vértes 1964: 66, 67), vog. T *näjār-Ø püw-ī ālās* 'der Kaiser

hatte einen Sohn' (WV 3: 156), *püw-ān āl* 'sie haben einen Sohn' (WV 3: 195), *jükā pāl-t*[PostpLoc] *āwī-t'ī ālas* 'die Frau hatte eine Tochter' (WV 3: 198), *P noājər pāl-t*[PostpLoc] *āk püw-∅* 'der Kaiser (hatte) einen Sohn' (WV 3: 118), So *taw pāl-t-e*[PostpLocPxSg3] *nomt-∅ mośsa* 'er hat wenig Sinn, wenig Pläne' (WV 2: 135). A vogulból ismert néhány olyan adat, amelyekben a birtokost dativus-lativus jelöli: *É n a η é n at-ke sāl, jol alilēmēn* 'ha nem sajnálok [tkp. ha nincs sajnálatod], öljük meg őt' (Munkácsi 1892–1921: 85), *K nē-sēr jol tētē ā š n é* 'mi haszna van ennek a dolognak? (что-за пользя в этом деле?)' (Munkácsi 1894: 192, Munkácsi – Kálmán 1986: 169). – A létigés habeo-mondat szerkezete: oszjtj. „Nomen-∅/Loc/Postp + Nomen-∅/Px + Verbum/ParticulaNeg”, vog. „Nomen-∅/Dat/Postp + Nomen-∅/Px + (Verbum/) ParticulaNeg”.

(f) Az ősi genitivusraggal ugyancsak nem rendelkező magyar szintén localisi (eredetű) esetragot kapcsol a birtokos jelzőhöz, pl. *jó lov-am van*, eredetileg: 'az én jó lovam megvan, létezik' (így: Fokos 1960: 106), *a fiú-nak*['Gen'] *könyv-e van*, *a fiúk-nak*['Gen'] *könyv-ük van*, *az apá-nak*['Gen'] *ház-a van*, *az apá-nak*['Gen'] *nincs ház-a*. – A létigés habeo-mondat szerkezete: „(Nomen-„Gen” +) Nomen-Px + Verbum/ParticulaNeg”.

(g) A szamojéd nyelvekben főleg létigés habeo-szerkezet használatos. Az ilyenben a birtokost kifejező személyes névmás és főnév rendszerint nominativusban van (a jurákban lehet genitivusban is, a kamaszban csak genitivusban, egyes szelkup nyelvjárásokban viszont locativusraggal vagy locativusi funkciójú névutóval van ellátva a birtokos), a birtokszó pedig megkapja a megfelelő birtokos személyragot (Kim 1990: 102). Az északi szamojéd nyelvekben „mutató névmás + létige” összeolvadásából létrejött 'van, létezik' ige (is) használatos a habeo-szerkezetekben: jur. *tañās* 'da sein, existieren', jen. *tonēā(s)* '(vorhanden) sein; быть, иметься', tvg. *taiša* 'ott, itt van'.

(α) Jurák. Nem kötelező a nominativusi vagy genitivus-, esetleg locativusragos birtokost az alany részeként kitenni, állítmányként vagy a *tañās* 'da sein, existieren', vagy a *ñaes* 'ua.', vagy a *jankos* 'nicht dasein, nicht vorhanden sein' ige használatos (jelen időben a pozitív létige hiányozhat is), a birtokszón nem kötelező a birtokos személyére utaló elem kitétele, pl. *ñarka semja-da taña* 'neki nagy családja van', *śudbe-∅ śi ŋw neñu-da ñäewī* 'az óriásnak hét lánya volt', *mañ-∅ xibār-tāw janķū* 'senkim sincsen (én valakim-mind hiányzik)' (Hajdú 1968: 74), *mañ-∅ ñamc-∅ janķū* 'az én enni(valóm) hiányzik' (Hajdú 1968: 53) = 'nekem nincs enni(valóm)', *nebe-da janķū* 'у него нет матери' (Kim 1990: 102), (2) a „locativusragos birtokos + birtokos személyjel nélküli birtokszó” alanyként, állítmányként a *tañās* 'van, létezik' ige szerepel, pl. *njū-die nju-∅ danjuwa* 'der Sohn ihres Sohnes ist vorhanden' (így: Castrén – Lehtisalo 1940: 150), *nebe-da tañā* 'anyja van', *jān_ter-xa ñat*[LocPl] *ñob* 'ñarka tādebe-∅ tañewī 'a föld lakóinak egy nagy sámánjuk volt' (Hajdú 1968: 74; erre a szer-

kezetre csak ezt az egy adatot ismerem!⁵). (Vö. *ḡārka* 'groß', *semja* 'семья', *śudbe* 'Riese', *śi žw* 'sieben', *neņu* 'Tochter', *nu* 'Sohn', *nebe* 'Mutter', *jān t'er* ~ *ja* 'мур (яндур) 'мир' < *jān* 'Land, Erde' + *tir* 'Wolke', *ḡob?* 'ein', *tādebe* 'Zauberer, Schaman', *mañ* 'ich', *ḡibāri* 'человек; кто-либо', *-tāw* predestináló PxSg1, *ḡatc* 'essen', *-da* PxSg3, *-die* GenPxSg3, *-to?* PxPl3; Castrén 1855/1974: 22, 280, Lehtisalo 1956: 16, 38, 86, 249, 266, 312, 318, 321, 448, 456, 457–458, 477, 512, N. Sebestyén 1958: 290, Tereščenko 1965: 545, 765, 820, Hajdú 1968: 74).⁶ – A létigés habeo-mondat szerkezete: (1) „(Nomen-∅/Gen +) Nomen-Px + Verbum”, (2) „Nomen-Loc + Nomen-∅ + Verbum”.

(β) Jenyiszeji. A birtokos nominativusban van (ha egyáltalán ki van téve), a birtokszó felveszi a megfelelő birtokos személyjelet, s ezt követi a létige vagy a tagadó létige: *kutuj te? poñde?* *śidi būnkéyu-da edayi?* 'у некоторых оленеводов по две собаки бывает', *ese-j dagu* 'у меня нет отца' (Kim 1990: 102), *mod-∅ ne-j toneā* 'ich habe eine Frau' (Mikola 1967: 61, 63). (Vö. *koddoj* 'некоторые', *teḡa* 'Rentier', *poñida* 'Hirt', *te? poñde?* 'оленовод', *śize* 'zwei', *bunḡ* 'Hund', *es* 'sein', *būnkéyuḡa* 'kutyák (Du)', *edayix* 'vannak (Du)', *mod* 'ich', *ne* 'Frau; женщина, жена', *toneā(ś)* '(vorhanden) sein; быть, иметься', *ese* 'Vater', *-j* PxSg1, *dagoś* 'es gibt nicht, nicht vorhanden sein; не быть, не иметься' -*yu* Du, *-da* PsSg3; Tereščenko 1966c: 444, Mikola 1995: 45, 54, 77, 79, 95, 122, 148, 161, 206, 212, 221). – A létigés habeo-mondat szerkezete: „Nomen-∅ + Nomen-Px + Verbum”.

(γ) Tavgi. Az *isa* 'sein' a *taiśa* 'ott, itt van' és a birtokszón lévő birtokos személyjel fejezi ki a birtoklást (a birtokost, amely nominativusban áll, igen ritkán tesz ki), pl. *kūmā-ma eit'u* 'ich habe ein Messer' (Angere 1956: 161), *kobtua-ti taiśūā* 'volt egy lányuk', *bad'a-nū*" (o: -*mū*"; H. L.) *d'anḡku* 'nincs pénzünk' (Wagner-Nagy 2002: 152, 155) (vö. *kūmaa* 'kés', *isa* 'van', *kobtua* 'lány, lány vkinek', *taiśa* 'ott, itt van', *basa* 'pénz, vas', *d'anḡjuśa* 'hiányzik, nincs', *-ma* PxSg1, *-ti* PxDu3, *-mū*" PxPl1; Angere 1956: 161, Wagner-Nagy 2002: 82, 152, 155, 156, 280, 281, 282). – A létigés habeo-mondat szerkezete: „(Nomen-∅ +) Nomen-Px + Verbum”.

(δ) Szelkup. A (Taz) *eqo* 'van' és a *čāḡkiḡo* 'hiányzik, nincs' igék fejezik ki a birtoklást, illetve annak hiányát. A habeo-szerkezeteknek két típusuk van: (1) a nominativusi birtokos jelenléte nem kötelező, a birtokszó a megfelelő birtokos személyjellel van ellátva, pl. *nāḡar āt-am eḡa* 'три оленя у меня есть' (Kim 1981: 91), *temña-m taḡgwa* 'у меня нет брата' (Kim 1986: 57), pl. *man-∅ man-ma ek* 'у меня есть дом', *mi-∅ man-wut taḡga* 'у нас нет дома' (Kim 1981: 92), hasonló a helyzet, ha főnév a birtokos, pl. *im-∅ orep-ta kol' ek* 'у моего

⁵ Lehet, hogy ez a jurák mondat kvázihabitív típusba tartozik, l. a 1.2.2. pontban!

⁶ Mivel a szamojéd adatok nem mindig könnyen hozzáférhetők, az értelmezést megkönnyítendő mellékelek szó- és suffixumjegyzéket a példaanyaghoz.

сына имеется много силы' (Kim 1981: 92), (2) a birtokosként álló genitivusragos főnév vagy személyes névmás délen *-nan*,⁷ északon *miqit* locativusi névutóval egészül ki, a birtokszón általában van birtokos személyjel, de el is maradhat, pl. *tendj-nan*[PostpLoc] *ira-l eŋ?* 'у тебя муж есть?' (Kim 1981: 92), *eraga-nan*[PostpLoc] *jezan i-t* 'у старика был сын' (Kim 1981: 93), *iman miŋjn*[PostpLoc] *ira-ti cāŋŋimpa* 'у женщины мужа не было' (Kim 1981: 92), ehhez vö. *ātä-l man-miqüt*[PostpLoc] *eŋa* 'dein Rentier ist bei mir' (Erdélyi 1969: 30). (Vö. *eqo* 'sein', *čāŋkiŋo* 'fehlen', *nāqir* 'drei', *timña* 'Bruder', *man* 'ich; mein', *ātä* 'Rentier', *māt* 'Zelt, Hütte', *ija* 'Kind, Sohn', *or* 'Kraft', *orip* 'sehr', *kočči* 'viel', *me* 'wir (beide, viele)', *tendj* 'du-Gen', *ira* 'der Alte, Onkel, *-nan* locativusi névutó, *ima* 'Frau', *miqit*, *miŋjn* locativusi névutó, *-ma* PxSg1, *-l* PxSg2, *-ti* PxSg3, *-wut* PxPl1; Prokof'eva 1966: 404, Hajdú 1968: 138, Erdélyi 1969: 24, 41, 48, 105, 123, 126, 129, 149, 170, 266). – A létigés habeo-mondat szerkezete: „(Nomen-ø +) Nomen-Px + Verbum”, „Nomen-Postp + Nomen(-Px) + Verbum”.

(ε) Kamasz. A rendelkezésemre álló kevés adat arra mutat, hogy a birtokos, amelynek jelenléte nem kötelező, genitivusban van, a birtokszó felveszi a megfelelő birtokos személyjelet, és a mondat állítmánya a létige. Pl. *urāž²-n*[Gen] *šide nūka-t i ʔbi* 'Urāž² hatte zwei Frauen' (Donner – Joki 1944: 93), *man*[Gen] *nūkā-m iŋe* 'ich habe ein Weib' (Donner – Joki 1944: 163), *būže-n*[Gen] *nāyur kobdo-t i bi* 'der Alte hatte drei Töchter' (Donner – Joki 1944: 163). (Vö. *urāž* 'Menschen, die früher in Sibirien lebten (besonders in Märchen) (Name)', *šide* 'zwei', *man* 'ich-Nom/Gen', *nūke* 'Weib, Ehefrau', *igem* 'sein', *būže* 'Mann, Greis', *nāyur* 'drei', *-m* PxSg1, *-t* PxSg3; Donner – Joki 1944: 13, 22, 37, 42, 47, 64, 81, 93, 142, 196). – A létigés habeo-mondat szerkezete: „(Nomen-Gen +) Nomen-Px + Verbum”.

Az uráli nyelvekben leggyakoribb habitív szerkezet a lat. *mihi liber est* 'nekem könyvem van' típusú, amelyben a birtokos megformálására morfológiailag különféle megoldásokat alkalmaznak, és amelyek sematikusán így ábrázolhatók: „Nomen-∅/Gen/Adv/Postp + Nomen-∅/Px”. Különbséget mutatnak a nyelvek abban a tekintetben, (nyelvtörténetileg értelmezve) milyen genitivust használnak, illetve milyen adverbialisi (= helyviszonyt kifejező) esetragot alkalmaznak; a birtokszó a finnségi-lapp nyelvcsoporthoz nem vesz fel birtokos személyjelet, míg a magyarban mindig, a többi nyelvben mindkét megoldás lehetséges.

Az uráli nyelvek többsége csak egyfajta szerkezetet használ rendszeresen, amelyben a birtokos morfológiája nem tükrözi, hogy valami (a) éppen a birtokába kerül, (b) éppen a birtokában ott van, (c) vagy éppen kikerül a birtokából; ha valami éppen valaki birtokába kerül vagy kikerül valaki birtokából, létige

⁷ Az 1. és 2. személyű névmásokhoz csatlakozva délen a morfémahatáron az *-nn-* szekvencia megrövidül: pl. *man* 'én' + *nan* > *manan*; *tan* 'te' + *nan* > *tanan*; *tebən* 'ti Du/Pl' + *nan* > *tebənan*.

helyett megfelelő szemantikájú mozgásige az állítmány. A finnségi nyelvek – ha nem is közvetlenül – tükröztetik e viszonyt. Az állítmány szemantikáját, a mozgásirányt nem tükrözött Kangasmaa-Minn (l. pl. 1984: 120) nyomán statikusnak, a másikat dinamikusnak nevezem.

1.1. Az uráli nyelvek statikus habitív szerkezetei

Mivel tehát az uráli nyelvekben nincsen az alapszólóból örökölt 'habere' ige, a birtoklás tényét vagy annak hiányát a 'esse', illetve 'non esse' igével vagy tagadó partikulával, a birtokost az azt jelölő névszónak többnyire esetragos alakjával, a birtokot pedig gyakran birtokos személyjeles névszóval fejezik ki (Fokos 1960: 106, 1961: 68, Angere 1956: 159). A példákat l. az 1. pontban.

1.2. Az uráli nyelvek dinamikus habitív szerkezetei

1.2.1. Ha a birtoklás kezdetéről van szó, akkora finnben a „dativus > genitivus” mellett lehetséges az allativus is, pl. *minun on nälkä ~ minun tulee nälkä ~ minulle tulee nälkä*, és ha a birtoklásnak vége szakad, ablativus is használható, pl. *minulta häviää nälkä*. Ez azért alakult ki, mert a (ma már jobbra csak) genitivusi *n*-hez nem kapcsolható az ige szemantikájából fakadó mozgásirány, ezt csak az adverbialis esetragok fejezhetik ki (Kangasmaa-Minn 1966a: 43–45, 1972: 33–34, 1973: 75, 1984: 120, 1993: 47, 1999: 26–28, még vö. Huumo 1995: 57–58, 65–68). A dinamikus habitív szerkezetek megítélése annyiból problémát jelenthet, hogy a birtokszó által jelölt tárgy, fogalom stb. mozgása összefügghet a tényleges helyváltozással (vö. Alhoniemi 1975: 12, 14, 16).

1.2.2. Kvázihabitív szerkezetek

1.2.2.1. Némely finnugor nyelvekben van példa a „statikus ↔ dinamikus” ideiglenes birtoklást kifejező habitív szerkezeti oppozícióra a 'kéz' jelentésű főnév adverbialis rago (alkalmi) névutói használatával.

Mordvin *E moñ ketse uli* 'ich habe' *M moñ ketsən uli* 'ich habe, ich bin im Besitz von...': *E mon sajjja sonze kecte t'e kiiñškañt* 'ich bekam von ihm dieses Buch', *sävəms pandəmda jarmakt jalgañ käd'stə* 'lainata rahaa ystävältä' (*E ketse* 'bei; in jds. Obhut', *kecte*, *M käfte* 'von – her; aus jds. Obhut' < *E ked*, *M käd* 'Hand, Arm') (MdWb 2: 672, 675, 676, Saarinen levélbéli közlése, még vö. Inaba 1996, Wälchli 2000: 216–218). – Keresztes (levélbéli közlés) arra hívta fel a figyelmemet, hogy e mordvin névutóval alkotott szerkezetek nem lehetnek habitív funkciójúak, mert a szótárakban található „példamondatokból csak a 'vkinél van' jelentés derül ki. Habeo-szerkezetre nincs példa”, vö. *ked's* '-hoz, -hez, -höz': *veše sašt moñ k.* 'mindenki megérkezett hozzám', *ked'se* '-nál, -nél': *moñ k. kuvat' ašt'ėšt'* 'sokáig voltak nálam', *ked'ste* '-től, -től': *veše tušt moñ k.* 'mindenki elment tőlem' (Mészáros – Širmankina 1999: 120, még vö. Gheno 1975: 49, 1976: 48). A Paasonen-féle szótárból idézett 'ich habe..., ich bin im Besitz von...' jelentések nyilvánvalóan nem pontosak. Itkonen következő megjegyzése adhat magyarázatot a kvázihabitív funkcióra – mutatis mutandis:

„...jos lause *hänellä on kirja* muutetaan asuun *kirja on hänellä*, niin se saa kokonaan toisen merkityksen. Juuri viimeksi mainitun lauseen merkityksestä nykyinen *habere*-ilmauksen vastine lieneekin kehittynyt, ts. adessiivi ei ole aluksi ilmaissut omistajaa, vaan sitä, jonka huostassa jokin (tilapäisesti) on. Sellaisessa lausetyypissä kuin *meillä on vieraita* omaamisen ja luona- t. huostassaolon merkitykset tuntuvat vielä yhtyvän” (Itkonen 1966: 310–311).

Hasonló jelenség van a votjákban is szintén a ’kéz’ szóval (vö. Bartens 1999: 118–121): *mon kija m nomir no evel* ’в моих руках (у меня) ничего нет’, *ton kija d so* ’в твоих руках (у тебя) он’, *mi kija m i kik kniga* ’в наших руках (у нас) две книги’, *ti kija d i – kwiñ* ’в ваших руках (у вас) – три’ (Vahrušev 1970: 104), de csak statikus birtoklást sugalló adatokat találtam.

A ’kéz’ jelentésű lexéma élőlényt, főleg embert jelentő birtokos esetében a finnben, az észben (Ojutkangas 1998, 2000) és a magyarban is jelölheti dinamikus habitív szerkezetben a birtokost, ha a közlés célja az ideiglenes birtoklás kifejezése, vö. „The fact that the possessive usage (clearly grammatical in Estonian and frequent but idiomatic in Finnish) of *käsi* is widely documented from all areal dialects of both languages can lead us ... to the conclusion that in addition to Indo-European influences the grammaticalisation of *käsi* is also motivated by original language-internal factors... I further assume that the development of *käsi* has been independent in both Finnish and Estonian, with a common ground in the metaphoric field of the word’s meaning, however. The most important basis for the development is the physical necessity of the hand for the human being..., which makes the words denoting it a typologically extremely rich source for metaphoric expressions of human concepts, skill, power, and possession, among others” (Ojutkangas 2000: 152). Pl. é. *vanamees andis kübara koera k ä t t e* ’the old man gave his hat to the dog’ (Ojutkangas 2000: 147), *siis on pilet k ä e s* ’then she has the ticket’ (Ojutkangas 2000: 142), *sõbra k ä e s t tuli mulle kiri* ’I got a letter from a friend’ (Ojutkangas 2000: 146), fi. *kiitoksia kirjastasi, joka jo toista viikkoa sitten tuli k ä s i i n i* ’thank you for the letter of yours that I already received over a week ago’ (Ojutkangas 2000: 146), *monopoli on vaarallinen ase yksityisen k ä d e s s ä* ’a monopólium veszélyes fegyver a magánember kezében’, *aloite luisui hyökkäjäjän k ä d e s t ä* ’a kezdeményezés kicsúszott a támadó kezéből’ (Sadeniemi 1970: 699).

Még vö. m. *kezébe kerül a hatalom, kezében van a hatalom, kicsúszik a kezéből a hatalom*.

Hasonló kifejezések más nyelvekben is jól ismertek, vö. n. *es fällt mir in die Hände, ich habe es in den Händen, ich gebe es aus den Händen*, an. *he fell into the hands of bandits*, ol. *la città rimase in mano ai Turchi* ’a város a törökök kezén maradt’, or. *выдать на руки, наложить руку на что-л.*

Nyilván arról lehet szó, hogy a 'kéz' szóból kialakult névutó a konkrét localisi viszony mellett átvitt értelmű elemként alkalmilag ideiglenes birtokost jelölő funkciót is elláthat (és talán ekként való grammatikalizálódása is lehetséges).

1.2.2.2. Egyéb eszközök is előfordulnak alkalmilag a kvázihabitív viszony kifejezésére.

Inaba szerint a mezei cseremisiz *dene* '-nál/-nél, -val/-vel stb.' névutó is előfordul ideiglenes, nem tényleges birtoklást kifejező habitív szerkezetben a birtokos jelölőjeként: *Окса яшылык Иуда д е н е улмаш* (Inaba 1996 és levélbeli közlés) 'az erszény Júdásnál vala' (János evangéliuma 13:29). Hasonló, comitativusi szerkezetek más nyelvekben is előfordulnak, pl.

mongol	<i>χür</i>	<i>daχa-tai</i>			
	man.nom	fur-	com		
	'the man has a fur'				
portugál	<i>o</i>	<i>menino</i>	<i>esta</i>	<i>com</i>	<i>fome</i>
	the	child	is	with	hunger
	'the child is hungry' (Heine 1997: 108).				

Heine ezt – helyesen – nem birtoklást, hanem valakihez v. valamihez való tartozást kifejező szerkezetnek nevezi (Heine 1997: 55); ez utóbbira vö. fi. *kirja on pojan*, m. *a könyv a fiúé* (tehát a m. -é birtokjel is ezt fejezi ki, ennek történeti hátteréhez vö. Honti 1997: 88–89).

A jur. *jān t'er-χa ŋar?*[LocPI] *ŋob? ŋārka tādebe-ø tañewī* 'a föld lakóinak egy nagy sámánjuk volt' (Hajdú 1968: 74) mondat is esetleg a kvázihabitív szerkezetet képviseli (még vö. 1. [g] [α]).

1.3. A birtokos alaktana a habitív és a birtokos szerkezetben

1.3.1. Az 'esse' igés uráli habitív szerkezetek birtokosának morfológiája

Mivel az uráli nyelveknek nincs ősi 'habere' igéjük, biztosra vehető, hogy adverbialisi eszközökkel alkotott habitív szerkezet volt már az alapnyelvben is (Ravila 1965: 62, Lakó 1991: 28), ez pedig „Nomen-(ø)/Dat + Nomen(-Px)” lehetett.

A finnségi, a mordvin, a cseremisiz és a szamojéd használja rendszeresen habitív szerkezetekben az uráli alapnyelvi *-*n* dativus-lativusrag folytatóit a birtokos jelző jelölésére, míg a magyar az újabb keletű dativusragot kezdte el alkalmazni ugyane célból, egyéb localisi esetragokat vagy locativusi névutót pedig a finnségi – a kurlandi lív kivételével – (allativust, adessivust és ablativust), a lapp (locativust), a magyar dativus (possessivust), a legtöbb szamojéd nyelv genitivust is, a többiek nominativust, továbbá a permi (az adessivusi eredetű genitivust, ablativust és olykor dativust), az osztják (igen ritkán

locativust és locativusi névutót), a vogul és a szelkup (locativusi névutót), a jurák talán locativust is használ.

Nikolaeva (2002: 275, 4. jegyzet) úgy tudja az általa feldolgozott általános nyelvészeti szakirodalom alapján, hogy az európai uráli nyelvek közül csak a finnnségi használ locativusi esetragot a külső birtokos megjelölésére, vagyis a habeo-szerkezetben is. Ez az állítás azonban nem felel meg a tényeknek, hiszen a lapp is ilyen, valamint a ma genitivusragként elkönyvelt permi (votj. *-len*, zürj. *-len*) morféma is eredetileg adessivusrag volt, a Finnországban kiadott régebbi permi nyelvi chrestomathiák is még így is tartották számon (l. Uotila 1938: 46, Fuchs in: Wichmann 1954: 135, még vö. Serebrennikov 1963: 53).

1.3.1.1. Az ősi *-*n*-*n* dativusragos szerkezetek

Mivel a finnnségi legközelebbi rokonaiban, egyes lapp nyelvjárásokban, a mordvinban és a cseremiszenben is genitivusi alakú a habitív szerkezetben a birtokos, valószínű, hogy a *pojalla on nälkä* 'a fiú éhes' szerkezet mellett használatos *pojan on nälkä* 'id.' a korábbi kifejezésmód kövülete (Itkonen 1966: 310, még vö. 268). A mai finnnségi nyelvek közül már csak a lívben van dativusi esetrag, amelynek funkcióját Kettunen (1938: XLI) szerint a lett befolyásolhatta. Némelykor azonban még most is őrzi a finnnségi rag egykori dativusi szerepét régies finn kifejezésekben, fi. *jumalan kiitos* 'Gott sei Dank', *anna kättä köyhän miehen* 'gib dem armen Mann die Hand'. Az *-n* dativusragnak hangtörténetileg el kellett volna tűnnie a finnból, de funkciója megmentette (Kangasmaa-Minn 1993: 47), míg a többi finnnségi nyelvben a jobbára a habitív szerkezetben használatos, eredetileg lativusi-dativusi funkciójú *-n* azért kezdett visszaszorulni, mert a finnnségiben zavaró volt, hogy több *n* elemű morféma is használatos, illetőleg használatos volt. Ezek pedig a genitivusi *-n*, az accusativusi *-n* (< *-*m*), a dativusi-lativusi *-n*, az instructivisi *-n*, a dualisi személyes névmások *-*n* végződése, a birtoktöbbsesítő *-*n*- a birtokos személyjeles paradigmában és az *-n* főnévképző (vö. Ravila 1941: 75–80, Itkonen 1966: 267, Laanest 1982: 169–171, Korhonen 1991: 167, Leskinen 1991: 28–29, Huumo 1995: 70, még vö. Hajdú 1981: 138, 1987: 223).

Biztos, hogy ez a (possessiv) dativusi *-n* az ősfinn dativusra megy vissza, amelynek eredetére voltaképpen három magyarázat létezik (Laanest 1982: 169–171):

(a) a finnugor alapnyelvi *-*n*-*n* lativusragból jött létre,

(b) a finnugor alapnyelvi *-*na*/*-*nä* locativusra megy vissza, amelynek egyik folytatója az essivusrag, ennek azonban hangtörténeti akadályja van.

(c) Összetartozhat a md. E *-neñ* dativusraggal (pl. *kudo-neñ* 'dem Haus'), de ezen rag etimológiája nincs megnyugtatóan tisztázva, bár lehet, hogy *-*nd'eñ* alakra megy vissza, vö. mord. M *-nd'i*. E mordvin morféma tartalmazhatja az ősi *-*n*-*n* dativusragot, és így voltaképpen az első, az (a) pont alatti magyarázatot

tekintem helyes megoldásnak. E. Itkonen egyetemi előadásain azt tanította, hogy az E *-neñ* ragisméltéssel keletkeztetett (Keresztes levélbeli közlése); Keresztes szerint (szintén levélbeli közlés) a reduplikáció azért jöhetett létre, mert a genitivus **n* ragja *n*-nyé lett, és így a dativusszal esett volna egybe; hasonló módon keletkeztetett a feltételes mód nyelvjárási *-neñ* jele is, vö. *vanañeñan* 'wenn ich schaue' (Bereczki 1988: 328). Az *nd'* elemű mordvin rag eredetére vonatkozóan egy másik magyarázatot is találtam Budenz (1877: 32), Posti (1937: 289) és Bubrih (1953: 43, 56–57, 207; hasonlóan Serebrennikov 1963: 18–19) írásaiban; Posti szavaival: „... tämä muodostus on syntynyt siten, että genetiivissä olevaan substantiiviin on liittynyt postpositio: *modańd'i* < gen. sg. *modań* + postpos. **tejsj* (**tejsj* kuuluu yhteen mordvan *te*-vartalon kanssa, joka esiintyy esim. mordM muodossa *tejs* 'in die Nähe, zu' ja on suomen *tyvi* sanan vastine; **tejsj* muodon lopussa *-j* < *-ń*,⁸ joka on latiivinen aines)” (Posti 1937: 289). Az ősi **-ń* lativusrag egyébként régen kikopott a használatból, csak adverbiumokban és névutókban maradt fenn (Bubrih is idéz ilyeneket), illetve a mai erza *-neñ*, *-neñ* dativusrag alkotóeleme (Serebrennikov 1967: 36).

A finn-permi nyelvek tehát arra utalnak, hogy igenis volt egykoron dativuslativusi **-ń* (egyések szerint **-n* hangalakú) rag (vö. Posti 1937: 289, Bubrih 1953: 43, 56–57, 207, Serebrennikov 1963: 18–19, 65, 84, 1967: 36, Hajdú 1987: 223).

1.3.1.2. Újabb kori dativusragokkal alakult habitív szerkezetek

Néhány más uráli nyelvben fiatalabb dativuslativusragok is használatosak a habitív szerkezetekben. Kangasmaa-Minn (1969: 39) fél tucat olyan cseremiszi mondatot talált, amelyekben *-lan/-län* dativusrag jelöli a birtokost a habitív mondatban, amelyeknek a fele bibliai tárgyú fordításokból való. Nyilván nem teljesen elszigetelt jelenségről lehet szó, hiszen Beke még néhány további is közöl: *kuruk-lan üšak ulo* 'a hegynek árnyéka van', *kuku-lan šadañam büdalš(-at) ulo* 'a kakukknak búzavetője van' (Beke 1911: 213). Egyébként ezen összetett cseremiszi rag nazálisa is a finnugor kori **-ń* lativusragra megy vissza (Bereczki 1988: 342).

Nikolaeva (2002: 277) szerint azonban a magyar az egyetlen olyan finnugor nyelv, amely dativust használ a külső birtokviszonyban a birtokos jelölésére, illetve esteleges kivételként a lívet említette meg (2002: 277, 6. jegyzet; erről ugyanígy, tévesen Haspelmath 2001: 1498 is), de tudnia kellett volna a fi. *minun on nälkä* 'éhes vagyok' szerkezetéről is. Nikolaeva szerint kétségeket ébreszt Benkőnek (1979: 57) a magyar dativusi birtokos kialakulását magyarázó feltevésének helyességét illetően az, hogy csak a magyarban van a dativusnak külső

⁸ Ezen *ń* [= *ŋ*] lativusi funkciójú ősi elem, de nem uráli vagy finnugor kori **ŋ*, hanem **k* folytatója (Keresztes 1992: 258, még vö. Keresztes 1987: 136–137).

birtokosi használata, és ezért ő is ahhoz a nem újkeletű véleményhez csatlakozik, amelynek értelmében a magyar dativusragos birtokost tartalmazó habeo-szerkezet idegen hatással lenne magyarázható (Nikolaeva 2002: 283–284, tudománytörténeti előzménye: Simonyi 1914: 153–154).⁹ A magyar birtokosnak a dativusi *-nak/-nek* végződésével történő jelölése azonban egyértelműen belső fejlemény, amely ragnak funkcionálisan dativus possessivus volt az előzménye, s a ház teteje szerkezet megelőzte a háznak a teteje létrejöttét (Benkő 1979: 57, 1988: 24–25, ez utóbbihoz vö. von Gabain 1950: 97). Számos nyelvben előfordulnak olyan szerkezetek, amelyekben a dativus funkcionálisan igen közel áll a genitivushoz. A dativusnak genitivusszá történt átértékelődési folyamatáról Korompay (1991: 301–302) szól részletesen (ehhez még vö. Itkonen 1966: 268, Havers 1911: 1–2). A dativusnak a birtokviszony kifejezésére való alkalmasságát a magyar legközelebbi rokonai, az osztják és a vogul is egyértelműen igazolják (l. 1.3.1.3.).

A magyar dativus possessivus kialakulásáról is eléggé ellentmondásosan vélekedik Nikolaeva: „the Dative possessor construction in Hungarian is a likely result of the convergence with European languages and therefore is relatively recent. It emerged after the Hungarian Conquest, first probably in the written language influenced by the Latin texts, although we cannot exclude the influence of the neighboring languages on spoken Hungarian either” (Nikolaeva 2002: 283), sőt: „Hungarian copied the morphology of the neighboring languages” (Nikolaeva 2002: 284). Ezzel kapcsolatos észrevételeim:

(a) A szerzőnek abból a feltevéséből, hogy a magyar dativus possessivus kialakulása az „európai”(?!) nyelvekkel való konvergenciának volna köszönhető, még nem következhet, hogy a magyarban meglehetősen fiatal jelenségről lenne szó (vö. Korompay 1991: 301–302).

(b) Nikolaeva megfogalmazásának alapján nem tudom eldönteni, a szerző szerint vajon konvergencia révén vagy idegen nyelvi hatásként alakult-e ki a magyar dativus possessivus, mert a kettő nem ugyanaz...

⁹ Székely szerint „...megjegyezhetjük, hogy Simonyinak a *-nek* rag szláv eredetére vonatkozó véleménye sem tartható” (Székely 2005: 59). Székelynek abban igaza van, hogy a kérdéses magyar ragot nem lehet a szlávból eredzetetni, de megjegyezhetem, Simonyi ilyen képtelenséget nem is állított. Amit viszont állított, azt idézem: „A dativusnak birtokos jelzőül való használata (a »dativus genitivalis«, mint Versegly nevezi) a finnugor nyelvek közül, úgy látszik, csak a magyarban fordul elő, itt pedig valószínűleg szláv eredetű, mert viszont a szláv nyelvekben ez a használat egészen általános... már a HB.-ben előfordul a *-nek*-ragos birtokos, noha ez a rag akkor még félig-meddig névutó volt, mert hiszen nem illeszkedett... Kétségtelen, hogy ez a használat a honfoglalást követő században keletkezett az akkori erős szláv hatás következtében” (Simonyi 1914: 153; én emeltem ki: H. L.).

Továbbá számos egyéb nyelvben is fordulnak elő olyan szerkezetek, amelyekben a dativus funkcionálisan igen közel áll a genitivushoz.

1.3.1.3. Az obi-ugor nyelvek vallomása

E nyelvekben a személyes névmás dativusának birtokos névmásként van szerepe a birtokos jelölésében, igaz, nem a habitív és nem a birtokos jelzős szerkezetben, hanem állítmányként. Pl. osztják

(a) *mānem* 'nekem, enyém': „Тами ма шукем! – лунас Айвой. – Ма нанг киньсена ар рунтисдум! – Антэ, ма нэм! – ушл Кервой. 'Это моя крошка! – говорит Мышонок. – Я больше тебя работал! – Нет, моя! – кричит Снегирь. Манэм – личное местоимение 1-го лица ед. числа в форме датива, т. е. при буквальном переводе не 'моя', а 'мне'” (Kolpakova 1997: 52, 2000: 134–135).

(b) *nanen* 'neked, tiéd', *luvel* 'neki, övé', de: *nanilan* 'tied', *ninilan*: 'tietek (du. 2)': *tam lan̄ki muj nanen muj luvel* 'эта белка или т в о я, или е г о?'; *tam lan̄ket muj nanilan muj ninilan* 'эти белки или т в о и, или в а ш и (вас дв. ч.)?' (Steinitz 1980: 36–37).

(c) *mānem* 'nekem, enyém', *mānew* 'nekünk, miénk' (Schmidt Éva gyűjtéséből való az alábbi dialógus): „*χōj ewi tām? χōj pūt̄ilka? χōj pūt̄ilka?? a-a? m ā n e m. m ā η e w – šī lōp̄al.* (A gazdasszony a kislányhoz:) – 'Kinek a lánya ez? Kinek az üvege? Kinek az üvege?? Ha-a? Az e n y é m. (Majd a kislány alig hallható válaszát interpretálva:) – A m i é n k – (azt) mondja.'” (Schmidt 1988: 319–320).

A vogulban is az osztjákban találhatóhoz hasonló a helyzet, hiszen ugyancsak a személyes névmások dativusi-lativusi alakja szerepel birtokos névmásként, vö. *É ānəm* 'engem, nekem, enyém', *tawe* 'őt, neki, övé', *mēm̄mēm̄* 'minket, nekünk, miénk (Du. 1.)', *mānaw* 'minket, nekünk, miénk (Pl. 1.)': *nēp̄ak ā n ə m* 'бумага м о я', *pisal' t a w e* 'ружье е г о', *koləy m ē n m ē n* 'дома (дв.) н а ш и (дв.)', *salit m ā n a w* 'олени н а ш и' (Lyskova 1986: 130). Ezt a funkciót jól érzékelteti a következő déli vogul péda is: TJ *ām (ān) wan̄kā k̄irt kāləŋ. k̄āšəm ā sows* 'ich hatte keine Lust, in dem Brunnen zu sterben', 'm i r kam [eigt. wurde] nicht meine Lust... zu sterben' (WV 3: 174, 252). „Az *emā•n* 'én' az -n névmásképzővel bővült ragtalan alak, amely egyben dativusi (lativusi) alak is, s benne az -n névmásképző és az -n lativusrag egybeolvadt' (Beke 1959: 86); tehát a mondat kétféleképpen értelmezhető attól függően, hogy nominativusi vagy dativusi névmás van-e benne: 'nem volt én kedvem...' és 'nekem nem volt kedvem...'. Egyébként a vogulban egybeesett a személyes névmások accusativusa és dativusa-lativusa (l. Liimola 1944: 20–22, 28–39).

Ezen obi-ugor példákkal kapcsolatban vö. m. *Kinek harapta meg a kezét a kutya? – Nekem!*

Munkácsi vogul anyagában is előfordul dativusi-lativusi raggal ellátott birtokos a habeo-szerkezetben: *K nē-sēr jol tētē ä š n ē* 'mi haszna van ennek a dolognak? (что-за польза в этом деле?)' (Munkácsi 1894: 192, Munkácsi – Kálmán 1986: 169), sőt Beke (1905: 99) Munkácsi északi vogul anyagából is idéz ilyent: *É n a η ē n at-ke sāl, jol alilēmēn* 'ha nem sajnálok [tkp. ha nincs sajnálatod], öljük meg őt' (Munkácsi 1892–1921: 85). A *naŋēn at-ke sāl*... is közvetett, laza, külső birtokos szerkezet, amelyben a birtokos dativusi-lativusi raggal van jelölve.

1.3.1.4. A jurák vallomása

Egy jurák „belső” possessív szerkezetben is dativus van: *ña-kan meŋi-da* 'упряжные олени моего старшего брата (букв. брата-моего упряжные-его)' (Kim 1986: 55, 1990: 101), amelyben Kim a *ňakan* szóalakot genitívusnak minősíti, de ez csak egyes szám birtokos személyjeles dativus lehet (vö. Hajdú 1968: 43–44, Tereščenko 1966a: 381).

1.3.2. A permi nyelvekben is megnyilvánul alkalmilag a „statikus ↔ dinamikus” oppozíció, de nem a habitív, hanem a birtokos jelzős szerkezetben. Ha határozott a birtokos, akkor az

(a) vagy genitívusban áll nem accusativusi birtokszó esetén (statikus habitív szerkezet), pl. votj. *odig ad'ami-len vīlem kīk pij-ez* 'ein Mensch hatte zwei Söhne' (Angere 1956: 160), zürj. *joma-len (em) kīk niy-Ø* 'a boszorkánynak két leánya van' (Rédei 1978: 96),

(b) vagy az ablatívus ragját veszi fel accusativusi birtokszó esetén, s ilyenkor más valakinek a cselekvési körébe kerül, „elidegenül” (dinamikus habitív szerkezet), pl. votj. *tiľoburdoos-leš čukna kīržam-zes so nokīži no ug vuneti* 'она никак не забывает утренне пение птиц' (Vahrušev 1970: 87), zürj. *ažža čoj-līš pal'to-se* 'вижу пальто сестры' (Bubrih 1949: 44), *kīvzi niykaes-līš šīšlemse* 'слушал я пение этих девушек' (Lytkin 1962: 185) (Kangasmaa-Minn 1984: 121). Bartens (2000: 95) szerint a zürjében a *-sán* egressívusragot is használják ablatívusi funkcióban, de forrásaimban erre nem találtam példát.

Az ópermiben a genitívus (< adessívus) és az ablatívus elkülönülése a birtokviszonyban még nem volt ilyen nyilvánvaló (Lytkin 1955: 140–141).

(c) Továbbá úgy tűnik, hogy a zürjében a datívusnak is lehet a birtokbavétel kifejezésében szerepe, pl. *je'ena carovna-lī vož-as jurse puktis* 'den Kopf legte er der Zarewna Helene in den Schoß' (Fokos 1957: 175, 176 és 4. jegyzet, még l. Rédei 1962: 203).

1.3.3. Az 'esse' igés habitív szerkezetek az indogermánban

A latinban a birtoklást kifejező datívus possessívus áll az 'esse' ige mellett, ha a birtok van hangsúlyozva, pl. *mi hi liber est* 'n e k e m könyvem van', ha viszont a birtokos van kiemelve, akkor genitívus possessívus használatos, pl. *patris est domus* 'az a pá é a ház' (Nagy et al. 2001: 124, Hittrich –

Kliment é. n. 125). Havers szerint ez a „dativus sympatheticus” egyes indogermán nyelvekben (a szanszkritban, a görögben) a névmásokra, főleg a személyes névmásokra korlátozódik, a főnevek ugyanis a birtokviszonynak nem ezt a formáját kedvelik, de a latin népnyelvben, a germánban és a balti-szláv nyelvekben a főnévre is áterjedt (Havers 1911: 319 és jegyzet; l. még Miklosich 1868–1874: 611, Havers 1911: 317–319, Beke 1925: 112, Royen 1929: 902, Benveniste 1960: 122–123, Anderson 1978: 54, Ramat 1986, Lass 1997: 266–267, Rocchi 2003: 197–200), némelyekben (a románban, az albánban, a bolgárban, az újjörögben) a genitivus és a dativus egybeesett (Miklosich 1868–1874: 605 kk., 611, Simonyi 1914: 140, Sandfeld 1930: 185–195). – A héberben is dativusban áll a birtokos (Givón 1976: 59).

Az indogermán nyelvek egy részében a lat. *mihi liber est* 'nekem könyvem van' szerkezetnek megfelelően a habitív és a birtokos szerkezet szintén megformálható dativusi birtokossal, pl. n. nyj. *er ist ein Vetter zu mir* (Havers 1911: 4), még vö. *dem Vater sein Sohn* (~ *des Vaters sein Sohn*), *wem sein Hut* 'wessen Hut', hol. *de vader zijn zoon*, ang. *server to his master* (Miklosich 1868–1874: 611), óang. *him on þæt heafod* 'to him on the head (= on his head)' (Lass 1997: 267), fr. *ce livre est à moi* (~ *j'ai un livre*), *le cheval à mon père* (Benveniste 1960: 122–123), ol. *descrivere fondo a tutto l'universo* (Miklosich 1868–1874: 611) 'leírni az egész világ lényegét', or. *ему шесть лет, доктор ему осмотрил горло* (Nikolaeva 2002: 281), lett *kas tev ir?* 'ki/mi van n e k e d?' (Nītiņa 1998: 153). Hogy az európai nyelvektől mennyire nem idegen a dativus possessivus, mutatják a Plautustól származó szállóige fordításai: lt. *lupus est homo homini* > an. *man is a wolf to man* ~ n. *der Mensch ist dem Menschen ein Wolf* ~ ol. *l'uomo è un lupo per l'altro uomo*, or. *человек человеку волк* ~ m. *ember (az) embernek farkasa*, még vö. fi. *ihminen on ihmisen susi* ~ é. *inimene on inimesele hunt*.

1.4. Az uráli habitív szerkezetekben használatos intranszitiv igék

Ezek mindig vagy pozitív, vagy negatív létigék, tehát 'van, létezik', ill. 'nincs, nem létezik'. Ez utóbbiak alkalmazása a szamojéd nyelvekre jellemző.

A pozitív létige a finnugor nyelvekben rendszerint a FU **wole-* 'sein, werden' (UEW 1: 580–581) folytatója, a szamojéd nyelvágban pedig az **ã-* 'sein' (Janhunen 1977: 16–17) leszármazottai. A zürjénben az U **elä-* 'leben' (UEW 1: 73) egy derivátuma is a létige szuppletív alakjává lett (l. alább).

A szamojéd 'nincs, nem létezik' igék az összamojéd **jänykz-* 'nicht dasein, fehlen' (Janhunen 1977: 40–41) alakra megy vissza.

A finnugori nyelvek létigéjének egyes számú 3. személyű alakja, a fi., kar., lúd, vót, é. *on*, lúd, ve. *om*, lív *um*, *u'm*, *om* 'van' és a fi. *oma* 'eigen; Eigentum' stb. ősfinn előzményének folytatója, s elképzelhető a szakirodalmi állásfoglalás.

lások értelmében, hogy a FU **wole-* (> fi. *ole-*) 'sein, werden' nagyon régi deverbális nomenje (l. SKES 2: 430–431, Itkonen 1968: 500, UEW 2: 717, SSA 2: 265). A vepsze létige e. sz. 3. személyű alakja: *om*, a t. sz. 3. személyűé pedig: *oma(d)* (Zajceva 1981: 254). Az *om* (~ fi. *on*) 'van', *oma(d)* (~ fi. *ovat*) 'vannak' valószínűleg nem közvetlenül a **wole-* létige származékai. Több finnugor nyelvben, nyelvcsoporthoz olyan 3. személyű alakjai vannak a létigének, amelyek valójában deverbális nomenek, és nem is feltétlenül a létige származékai (vö. Winkler 2003: 203).

A megfelelő mordvin igealak, az *ul'i* jelentése ugyancsak 'ist' és főnévként 'Eigentum' (MdWb 4: 2449).

A permi nyelvekben kétféle 3. személyű igealak is van: votj. *vañ* 'sein' (mindkét szám minden személyében használatos), zürj. *em*, *vijjm* 'ist, es gibt' (nyelvjárásonként vagy csak az egyik, vagy csak a másik használatos), és ezek csak nyomatékos állítmányként fordulhatnak elő (Rédei 1967: 164), de egyúttal 'Besitz, Eigentum' jelentésű főnevek is (Bartens 1996: 70). A zürj. *vijjm* (~ *viljm*: *olem-v. tirjis vijjm* 'sein Eigentum ist reichlich, groß'), *olem* 'Leben' (WUo 183, 339) ugyancsak az ősi **wole-* létige (> zürj. *vil-*, *vel-* ~ votj. *vil-* ~ fi. *ole-* ~ m. *val-*, *vol-*) -*m* képzős származéka, míg a zürj. *em* a 'sein' szuppletív alakja, vö. *e.-bur* 'Vermögen', *bur* 'das Gute' (WUo 20, 41) ~ votj. *vañ* (töve: *vañm-*): *v.-bur* 'Eigentum', *bur* 'recht, gut' (WUoK 28, 295–296, 307) az **elä-* 'leben' (> zürj. *ol-* ~ votj. *ulj-* ~ fi. *elä-* ~ m. *él-*) ugyanilyen derivátuma (Rédei 1967).

A m. *van* 'ist' a *vagyon* 'Vermögen' (< *val-* ~ *vol-* 'sein') deverbális nomenből lett szófajváltással finit igei alak (EwUng 2: 1596, 1604, még vö. Abaffy 1991: 128–129).

Ehhez vö. középtörök *bār* 'ist vorhanden' = *bār* 'Eigentum, Habe' (Räsänen 1969: 62, még vö. Joki 1952: 83).

Az északi szamojéd nyelvekben létrejött egy új létige is a **tā* 'dieser, der, jener' mutató névmás (Janhunen 1977: 144–145) és az **ā-* 'sein' létige (Janhunen 1977: 16–17) összetételéből: jur. *tañās* 'van, létezik' (Hajdú 1968: 115), jen. *tonāas* '(vorhanden) sein; быть, иметься' (Mikola 1995: 221), tavgi *taisa* 'ott, itt van' (Wagner-Nagy 2002: 154).¹⁰

1.4.1. Az igei állítmány alaktana a finn habitív szerkezetben

A finnségiben a habitív szerkezetekben az igei állítmány akkor is egyes számú 3. személyben van, ha a birtok többes számú, vö. pl. *pojalla on kirja* ~ *pojalla on kirjat* (**pojalla ovat kirjat*). Ennek magyarázata: „inkongruenssi selitty puhujan vaikeudesta ennakoida regressiiviseksi kääntynytä tavallisesti progressiivista

¹⁰ Hasonló szemléleten alapuló létigés képződményt ismerek néhány indogermán nyelvben is: ang. *there is...*, *there are...*, hol. *er is...*, *er zijn...*, ol. *c'è...*, *ci sono...*, valamint a ma már ritkább n. *dasein* (Clark 1978: 117), pl. *diese Dinge s i n d nur dazu d a, daß...*

kongruenssia kun sanajärjestys ei ole tunnusmerkitön: tämä johtaa perustavan yks. 3. persoonan käyttöön” (Hakulinen – Karlsson 1979: 257, még vö. Hakulinen et al. 2004: 1227). Az állítmány ilyenkor mindig egyes számú, mégha az alany többes számú is, mivel nem aktív cselekvő. Ezzel szemben a lapp habítív szerkezetben van kongruencia az alany és az állítmány között.

Példák a fentiekre:

fi. *minu-lla on lapsi-Ø* 'ich habe ein Kind', lív lív *mi'n nuõrimis tidâr-æn*[Dat] *um brüðganâ-Ø* 'meine jüngste Tochter hat einen Bräutigam' (Kettunen 1938: XLI),

lp. *N mü-st læ manna-Ø* 'ich habe ein Kind' (Bartens 1996: 59, 1. j.), *mü-st dâk gâl læk buorek bædnâgâk-Ø* (Sammallahti 1972) 'nekem bizony jó kutyáim vannak', lp. *S muw*[Gen] *mana-Ø* 'ich habe ein Kind' (Bartens 1996: 59, 1. j.), *reäve-n*[Gen] (~ *riebie-n*[Gen]) *aaj biesjie-Ø* 'der Fuchs hat auch eine(n) Fuchshöhle/Bau' (Hasselbrink 1981: 323, 1985: 1072), *Laara-n*[Gen] (*lea*) *bienje-Ø* 'Lars har hund el. en hund; Larsnak kutyája van', *staalo-en lin golme baernieh-Ø* 'stalo har/hadde tre sønner; az óriásnak három fia volt' (Bergsland 1982: 53), lp. *K tambe mine-ñ li škola-Ø* 'там у нас есть школа' (Kert 1961: 90, 91), *sine-ñ lijjen kolm niđ-Ø* 'у них было три дочери' (Kert 1961: 79, 80).

A finnben azonban nem mindig volt így, vö. „Omistusrakenteille on vanhastaan ollut tyypillistä, että niissä kieliopillinen subjekti on predikaatin jäljessä ja predikaatti on yksikön 3. persoonassa, kuten Agricolan esimerkeissä *ketuilla on loolat, ia Taiuan linnuilla on pesät...* Vanhassa kirjakielessä näkyy jonkin verran pyrkimystä predikaatin lukukongruenssiin, esim. Agricolan *Ketuilla lolat ouat* ja Soronilaisen *Ketuilla owat luolat*, mutta 1800-luvun lauseopeissa omistusrakenteen predikaatin muodoksi on yksiselitteisesti määritelty yksikkö” (Häkkinen 1994: 332). Bibliafordításokban azonban a többes számú állítmány még a 19. században is előfordult, vö. *heillä oliwat hiukset* (1873) ~ *heille olit hiuxet* (Agricola), *heillä olit hiuxet* (1642) (l. Inaba 1996). Azt hiszem, a finn szerkezetben az egyes számú létige használata inkább későbbi fejlemény, s a szórványosan előforduló, a többes számú birtokkal, azaz az alannal kongruáló többes számú létige inkább a korábbi állapot hírmondója lehet. A mai vepszében az a helyzet, mint a finnben: „В в[епском] я[зыке] отсутствует глагол со значением 'иметь', поэтому предложения, замещающие habeo-конструкции, строятся следующим образом: обладатель, выраженный именем или местоимением в адессиве + форма 3 л. ед. числа или мн. числа глагола *uđda* 'быть' + имя, обозначающее предмет обладания (*hänou om koir* 'у него есть собака', *lehmau oma sarved* 'у коровы есть рога')” (Zajceva 1993: 47).

1.5. Az uráli habitív szerkezetekben használatos tranzitív igék

A finnugor nyelvekben létrejöttek 'habere' jelentésű igék, ezek forrása gyakran 'tart; halten' jelentésű ige volt.

A finnségiben is van tranzitív igés habitív szerkezet is, pl. fi. *omistaa* 'besitzen, haben': *poika omistaa kirjan*[Acc] 'der Junge besitzt ein Buch' (Angere 1956: 159).

A lapp is ismer tranzitív igés (lp. N *âdnet*, L *atnēt*, S *utnedh* 'gebrauchen, verwenden; halten') szerkezetet, pl. N *âně gier'dávâšvuodá!* 'habe Geduld mit mir!', *Laara bïenjem*[Acc] *âtna* 'Lars has a dog' (Angere 1956: 159, Itkonen 1966: 309–310, Hasselbrink 1985: 1374–1375, Bartens 1989: 57–58, 2000: 122, Lakó 1991: 28, Sammallahti 1998: 98).

A cseremiszbén a tranzitív ige a *kućem* 'fassen; halten; besitzen', pl. *ćódra-m*[Acc] *kućem* 'ich habe einen Wald' (Beke 1998: 1086, Pusztay 2003: 272).

Az obi-ugor nyelvekben gyakori a 'habere' ige, vö. oszjtj. VVj *tāja- ~ tōj-*, Sur Irt Kaz stb. *tāj-* besitzen, haben; halten': Vj *lōy tājawəl lōy* 'hänellä on hevosiä' (KT 969); vog. T *ǵńs-*, N *ōńs-* stb. 'haben': T *šalkhân-mā-∅ äńčášt* 'répaföldjük volt' (VNGy 4: 356), N *luw ǵńsí* 'er hat ein Pferd' (WV 2: 127). Ezen igék eredeti jelentése is bizonyosan 'halten, tragen' volt, vö. oszjtj. Trj *imi néyrəm tōj* 'vaimo synnytti lapsen' (KT 969), Trj *tājəm*, Irt Kaz *tājəm* 'getragen, gebraucht (Kleidungsstück, Werkzeug u. a.)' (DEWOS 1400–1401), vog. T *šupú kháltérəm nartím äńčiu* 'keresztül rajta híd van vetve (vetve tartatik)' (VNGy 4: 352), *īsant ǵńsən ämānmī!* 'gedenke meiner! = behalte mich in deinem Sinn!' (WV 3: 156, 250), *nawəwsəm kül kirt ǵńsəŋ*. 'man fing an, mich in der Stube zu halten' (WV 3: 192), LM *kwän-äńči* 'kihord (gyereket); austragen (ein Kind)' (MK 386).

A mai magyarban 'habere' jelentésben a *bír* 'besitzen, innehaben', a *birtokol* 'id.' és a *rendelkezik vmivel* 'besitzen etw., verfügen über etw.' igék használatosak, de a *tart* igének is van 'besitzen etw.' jelentése, pl. *lovat tart*.

A jurákban a *muet*, *meć* 'haben, halten' (Lehtisalo 1956: 260, Tereščenko 1965: 272) ige is előfordul habitív szerkezetben, pl. *kolχoswa? tī mexŋa* 'a kolhozunknak rénjei vannak', *tiki χāsawada māl? ser? χāptō memī* 'ennek az embernek csupa fehér rénökre volt (rénökröket tartott)' (Pusztay 2000: 83; *muet*, *meć* 'haben, halten' < **mę-* 'nehmen; sein, werden', *kolχos* 'kolhoz', *-wa?* Pxp11, *tī* 'rénszarvas', *tiki* 'der dort, der', *χāsawa* 'Mann', *māl* 'ganz', *ser?* 'weiß', *χāpt* 'Rentierochs'; Lehtisalo 1956: 172, 173, 251, 410, 511, Tereščenko 1965: 156, 272, 678, 880, Janhunen 1977: 91).

A tavgiban ugyanilyen szerepű a *honsj* 'birtokol; иметь' és a *ŋudasa* 'birtokol' ige (Tereščenko 1979: 258, Wagner-Nagy 2002: 154, 279), pl. *bənsəgəj nij hontigəj* 'mindkettejüknek van feleségük (tkp. mindkettejük birtokol feleséget)' (Pusztay 2000: 83), *mənə səd'əamtj" ŋudatum* 'én birtokolom az

utatokat' (Wagner-Nagy 2002: 154; vö. *bənsə* 'minden(ki)', *-gəj* Du3, *nj* 'nő, asszony', *-j* PlAcc, *mənə* 'én', *sədəə* 'út', *-gəj* dualis jele, *-mtj*" Pxl2Acc, *ɲuda-* 'birtokol', *-tu-* imperfektív igékhez kapcsolódó koaffixum, *-m* Sg1; Tereščenko 1966b: 423, 427, Wagner-Nagy 2002: 82, 93, 284).

A szelkupban a *wəriqo* 'halten' igének van 'haben' jelentése is, vö. *kapitalistit muntik wlast' wəratit* 'die Kapitalisten haben jede Macht' (Erdélyi 1969: 294), *man ukón aatam wueresam tiə aatam tjanga* 'я прежде держал оленей (букв. олень-мой), теперь оленей у меня (букв. олень-мой) нет' (Kim 1981: 91) (vö. *kapitalist* 'Kapitalist', *muntik* 'ganz, völlig', *wlast'* 'Macht', *wəriqo* 'halten; haben; enthalten', *man* 'ich; mein', *ukon* 'früher', *ti* 'jetzt', *aat* 'Rentier', *čəŋkiqo* 'fehlen'; Erdélyi 1969: 85, 123, 144, 234, 265, 282, 294, 297).

Az indogermán nyelvcsalád újlatin csoportjának némely tagjában is 'halten' > 'haben' változásnak lehetünk tanúi. Az ibériai újlatin nyelvekben a legnyilvánvalóbb ez a fejlemény: spanyolban és a portugálban a lat. *habere* folytatójának funkcióit legalább részben a (lat. *tenere* 'halten' >) sp. *tener* és a port. *ter* vette át, vö. pl. sp. *tengo un libro* 'I have (etymologically 'hold') a book' (Herslund 1999: 415), port. *o menino tem fome* 'the child has hunger' (Heine 1997: 108), míg a portugálban a *ter* még a segédigei funkciókat is ellátja (Renzi – Andreose 2003: 224); Meyer-Lüble (1935: 715) szerint ugyanez megtörtént a délolaszban, a szárdban és a katalánban is.

1.6. Esetleges uráli–indogermán kölcsönhatások a habitív szerkezetekben

A dativussal (vagy localisi prepozícióval, illetve posztpozícióval) kifejezett habitív vagy birtokos jelzős szerkezettel kapcsolatban finnugor–indogermán viszonylatban egymással homlokegyenest ellentétes vélemények és indokolhatatlan elképzelések láttak napvilágot.

(a) A lett és az orosz szerkezet történeti háttérében némelyek finnugor substratumot vagy adstratumot sejtenek (Misteli 1893: 74, Veenker 1967: 117–119, Kiparsky 1969: 15–16, Erdődi – Sz. Kispál 1973: 59, Stolz 1991: 73–74, Suhonen 1993: 161), mások viszont tagadják ezt (Birnbbaum 1997: 28, Winkler 2003: 203). Winkler – szerintem helyesen – tévesnek tekinti azt a feltevést, hogy az orosz habitív szerkezet finnségi substratumként magyarázható, de felteszi a kérdést, vajon a finnségi habitív szerkezet (fi. *minulla on...*) nem orosz eredetű-e. A kérdésre további vizsgálatok elvégzéséig nem kíván választ adni (Winkler 2003: 205).

(b) A lív dativus funkciójára a lett hatással lehetett (így: Kettunen 1938: XLI, Winkler 2003: 201).

(c) Osztják: „Itt a személyes névmás locativusát a birtokos kifejezésére használják. Az osztják szerkezet tehát feltehetően orosz befolyást mutat” (Winkler 2003: 201). Azt kell Winkler feltevéséhez hozzáfűznöm, hogy – amint

az 1. pontban közölt példaanyagban látható – nemcsak személyes névmási birtokos kaphat locativusragot az osztjákban, hanem főnévi is.

(d) Winkler (2003: 201) és Riese (1990: 178) szerint a vogul névutós szerkezet orosz hatásra keletkezhetett. Bartens (1996: 63) érvét, mely szerint a vogulban azért nem lehet orosz hatás eredménye a locativusos habitív szerkezet, mert az osztjákban megvan a megfelelője (locativusragos vagy locativusi névutós birtokosként), Winkler okkal elutasítja, de abban feltétlenül igaza van Bartensnak, hogy e tekintetben szükségtelen orosz befolyással számolnunk.

(e) Orosz befolyás eredménye lehet a szelkup szerkezet esetében is a névutós szintagma, a szelkup tehát a régebbi 'mein Rentier ist' szerkezethez az orosz *y меня*-nak megfelelő kifejezést illeszt hozzá, melynél a birtokos személyjel megmarad (Winkler 2003: 201).

Az (a), (c), (d) és (e) pontok alapján nem értem, vajon Winkler miért nem minősítette orosz eredetűnek a lapp locativusragos és a permi adessivusragos birtokos jelzős szerkezetet is...

Kortlandt írja L'Hermitte (1978) könyvének ismertetésében az orosz *y меня есть...* 'nekem van...' habitív szerkezetéről: „... the author rejects the explanations in terms of inheritance or internal development in favour of the Fenno-Ugric substratum theory. This theory is also supported by two other types of evidence. First, it is a known fact that the original Fenno-Ugric population of the entire area north of the line Riga–Smolensk–Saratov has become russified at a relatively recent stage. The tribes of the Merja and the Muroma, who lived to the north and to the east of Moscow, were assimilated in the 10th through 15th centuries, while the Fennic tribes around Leningrad and the Mordvins south of Gorky have been in the process of losing their identity up to the present day. Second, other characteristics which set Russian apart from the other Slavic languages can also be attributed to Fenno-Ugric influence, e.g. *cokanie...*, *akanie...*, the rise of an inessive (second locative), certain types of syntactic construction, and the loss of grammatical gender in the plural. The similarity of the nominal sentence in Russian and Mordvin and the fact that the construction spread from central Russia to the west and then to the south forces us to conclude that it is of Fenno-Ugric origin. This conclusion is hardly open to doubt since the publication of L'Hermitte's monograph” (Kortlandt 1979: 290–291). Csak a kérdéses szerkezetnél maradván én viszont úgy látom, hogy a birtokost helyviszonyt kifejező esetraggal vagy locativusi névutóval jelölő uráli habitív szerkezetek és az előljárós birtokost tartalmazó orosz habitív szerkezet közötti hasonlóság alapján minden egyes esetben vagy „orosz > uráli”, vagy „uráli > orosz” hatással számolhatnánk. De mivel azok a nyelvek, amelyekben nincs 'habere' ige, rendszerint locativusi viszonyt mutató szerkezettel fejezik ki a mondatértékű birtoklást (l. pl. Rocchi 2003: 196; ez persze az obi-ugor nyelv-

vekre is érvényes, hiszen ezek 'habere' igéje kései, és még ma is őrzi az eredeti 'halten' jelentést), szerintem az uráli nyelvek és az orosz ilyen szerkezetei egymástól függetlenek. Eredetileg az indogermán nyelvekben, illetve ősökben sem volt 'habere' ige, hanem a birtokost jelölő névszó dativusával és az 'esse' igével alkották meg a habitív szerkezetet (Gamkrelidze – Ivanov 1984: 288–289, további irodalommal).

2. Birtokos személyjellel jelölt birtokos szerkezetek az uráliban

A birtokos jelzős szerkezetekből az uráli nyelvek összesen négy típust ismernek (e tipizáláshoz vö. Fokos-Fuchs 1962: 74). Ezek pedig a következők:

(a) Morfológiailag a szerkezet egyik tagján sincs jelölve a birtokviszony; ide gyakran a szóösszetételek és az összetételszerű szókapcsolatok tartoznak, pl. m. *ház-tető*.

(b) Csak a birtokos jelzőn van birtokviszonyt kifejező morféma (esetrag), pl. fi. *talo-n katto-Ø* 'a ház teteje' (= m. **ház-nak tető*).

(c) Csak a birtokszón van jelölve a birtokviszony, mégpedig birtokos személyjellel, pl. m. *a ház-Ø tete-je*.

(d) Mind a birtokos jelzőn, mind a jelzett szón van birtokviszonyt kifejező morféma, esetrag, pl. m. *a ház-nak a tete-je*.

Ismereteim szerint az *izafet* nem közismert fogalom. Mivel nyelvcsaládkban a török nyelvekbeli viszonyokra hivatkozva operálnak ezzel a fogalommal, én is elsősorban azokra a meghatározásokra vagyok tekintettel, amelyek főleg a török nyelvek viszonyait tárgyalva értelmezik, bár megpróbálok meg tudni valamit az iráni *izafetről* is, amelynek nyomán e fogalom meghonosodott a turkológiában.

2.1. Az *izafet* értelmezése a turkológiában

2.1.1. E fogalom legrészletesebb definíciójára a Jarceva szerkesztette enciklopédia megfelelő szócikkében bukkantam rá, amelynek nagy részét idézni is érdemesnek látom: „ИЗАФЕТ (от араб. аль-идāфату – добавление) – термин, обозначающий определенные типы атрибутивных конструкций в нек-ых иранских и тюркских языках... В тюркологии »И.« обозначает именные определит. сочетания, оба члена к-ых выражены существительными. Выделяется 3 типа И.: для первого характерно отсутствие морфологич. показателей связи компонентов (напр., азерб. *дәмир ганы* 'железные ворота', букв. 'железо ворота'), для второго – наличие при определяемом и аффикса принадлежности 3-го л. (напр. тур. *türk dil-i* 'турецкий язык'), для третьего – аффикс принадлежности 3-го л. при определяемом и аффикс род. п. при определении (напр., туркм. *ат-иң өлмүм-и* 'смерть коня'). Типы

И. различаются не только оформлением, но и характером семантико-синтаксич. отношений между компонентами: определение в И₁ характеризует определяемое по материалу, форме, полу, профессии и т. п., в И₂ оно выражает неопредел. родовое понятие и значение его приближается к значению рус. относит. прилагательных; И₃ выражает отношения принадлежности в широком смысле. Распределение функций между типами И. в разных тюркских языках не совпадает; в одном и том же языке разл. его типы могут употребляться как синтаксич. синонимы” (Jarceva 1990: 172). E definíció szerint tehát a török nyelvek azon jelzői szókapcsolatait illelhetjük *izafet* névvel, amelyek morfológiailag jelöletlen, csak szemantikailag definiált, összetételszerű jelzős szerkezetet (1. típus) és morfológiailag jelölt birtokviszonyt fejeznek ki, s az lehet csak az egyik vagy akár mind-két tagon jelölve (2. és 3. típus).

2.1.2. A török nyelvekben jelentkező esetragos és esetragtalan birtokos szerkezetéről Menges (1968) is szólt röviden, amit még rövidebben foglalok össze. Ha a genitivusban álló *rectum* nem determinált, azaz határozatlan, akkor nincsen rajta rag, hanem ún. *casus indefinitus*ban áll (ugyanígy Birturk – Fong 2001: 2). De az ún. *rectum-regens* szerkezet – amelynek a neve a személtisztikai grammatikáírásban *status constructus* (avagy *idāfāt*) – szigorúan megköveteli a regensi funkció jelölését oly módon, hogy a birtokos szerkezetben (szükség szerint vagy egyes, vagy többes szám 3. személyű) birtokos személyjel (Px) csatlakozik a regenshez, amelyben világosan felismerhető – Menges (1968: 109–110) szavaival: – a generikus és az individuális, pl. oszm. *äv-∅ qapu-su* 'the door of the house', *äv-iy qapu-su* 'the door of a house', ill. – Birturk – Fong (2001: 2) megfogalmazásában: – a határozatlan és a határozott különbségtétele, pl. tö. *bahçe-∅ kapı-sı* ('garden gate-POSS') 'garden gate', *bahçe-nin kapı-sı* ('garden-GEN gate-POSS') 'the gate of garden'. – Róna-Tas András volt szíves e dolgozat egy korábbi változatát elolvasni, s levélben felhívta a figyelmemet arra, hogy az *äv-iy qapu-su* a 'ház' határozottságát tükrözi, míg az *äv-∅ qapu-su* a 'kapu'-ét.

Ezek szerint tehát az *izafet* „Nomen-∅/Gen + Nomen-PxSg3/PxPl3” struktúrájú, vagyis az idézett enciklopédia első értelmezése Menges felfogása szerint nem fér bele az *izafet* fogalmába.

2.1.3. Comrie (1981) a török nyelvek birtokos szerkezeteinek négy típusáról tud, de ha jól értem szavait, a „Nomen-Gen + Nomen-Px3” típusra, vagyis az (a)-ra korlátozva értelmezi az *izafet*et:

(a) A törökségi nyelvekben a birtokos szerkezetben a birtokos genitivusban áll, a szerkezet fő tagján pedig birtokos személyjel van, amely kongruál a birtokossal, pl. tat. *kamilä-neŋ ul-ə* 'Kamilä's son', szó szerint: 'Kamilä-Gen son-PxSg3'; „The same construction is used with first and second person possessors,

when it is desired to lay emphasis on the possessor e. g. *min-em kitab-am* 'my book', literally 'I-GEN book- ISG'.¹¹ Of course, if there is no stress on the expression referring to the possessor, then the suffix alone will suffice, i.e. *kitab-am* 'my book'. In addition to this basic construction, traditionally called the *izafet*, there are three further constructions that are found in Turkic languages" (Comrie 1981: 78):

(b) Meglehetősen ritka, amikor a birtokos genitivusban áll, de a birtokszón nincs birtokos személyjel, ez az 1. és a 2. személyű személyes névmási birtokosra korlátozódik, pl. beszélt nyelvi tatár *min-em kitap-∅* 'my book'.

(c) A következő típus, amelyben a névszók egyikén sincs jelölve a birtokviszony, igen ritka, főleg olyankor jelentkezik, amikor a jelző arra utal, hogy valami valamiből van csinálva, pl. tat. *altan-∅ kalgan-∅* 'golden feather-grass'.

(d) A leggyakoribb szerkezet: „the adjunct noun takes no suffix, but the head noun takes the appropriate possessive suffix”, pl. tat. *tukaj-∅ sigar-lär-e* 'Tukaj's poems' (Comrie 1981: 78).

2.1.4. Összefoglalva: A Jarceva szerkesztette kötet szerint a török *izafet* olyan jelzős szerkezet, amelynek tagjai főnevek, s ezek mindegyike lehet morfológiailag jelöletlen vagy jelölt (ez utóbbi esetben genitivusraggal, ill. 3. sz. birtokos személyjellel), ill. csak az egyik főnév jelölt (a birtokszó 3. sz. birtokos személyjellel). Menges szavai megengedik azt az értelmezést is, hogy az olyan birtokos szerkezet is *izafet*, amelyben genitivusragos személyes névmás a birtokos. Comrie értelmezésében az olyan jelzős szerkezet minősül *izafet*nek, amelyben a birtokos genitivusragos, a birtokszó megkapja a megfelelő személyjelet, de az olyan, 1. és 2. személyű birtokosra utaló szerkezet is, amelyből hiányzik a személyes névmási birtokos, de a birtokszón rajta van a megfelelő személyrag. E nézeteket az uráli nyelvekre adaptálva pl. a finnben a *rautatiet, puutalo* (Jarceva), az *isän poika* (Jarceva), a fi. *minun poikani* (Menges), a *poikani* (Comrie), a magyarban a *vasút, faház* (Jarceva), az *apának a fia* és a *fiam* (Comrie) *izafet* lenne, de a fi. *rautatiet, puutalo* és az *isän poika*, a m. *vasút, faház, az apa fia* és az *én fiam* már nem (Comrie). Menges nem minősíti a fi. *rautatiet, puutalo* és a m. *vasút, faház* -féle szerkezetet.

2.2. Az iráni nyelvekben a számomra hozzáférhető szakirodalom szerint az a jelzős szerkezet *izafet*, amelyben a szerkezet főtagja partikulával van jelölve.

2.2.1. „В иранистике термин »И.« обозначает соединение определяемого с постпозитивным определением при помощи энклит. показателя, присоединяемого к определяемому и восходящего к относит. местоимению 'кото-

¹¹ „Itt a megtévesztő az, hogy ez érvényes a 3. személyű birtokosra is. Vagyis az 1. és 2. személy nem áll szemben a harmadikkal: ótörök *evim* 'házam', *eviy* 'házad', *evi* 'háza', és persze a többes számban is, *evimiz* 'házunk', *evijiz* 'házatok', *evleri(n)/evin* 'házuk'" (Róna-Tas levélbeli közlése).

рый'. В перс., тадж. и ряде других языков показатель неизменяем, напр. тадж. -и: *китоб-и хуб* 'хорошая книга', *китобоҳ-и хуб* 'хорошие книги'" (Jarceva 1990: 172, még vö. Haider – Zwanziger 1984: 137). „Modern Persian *ezāfe* is a term employed by grammarians to describe a variety of constructions in this language that consist of a noun followed by an enclitic particle *-i* followed by a noun, or adjective, or adverb, or infinitive, or a pronoun. These adjuncts are interpreted as attributive... *āb-i garm* (adj.) (water-*i* hot) 'hot water'... *kitāb-i ḥasan* (pr. noun) (book-*i* Ḥasan) 'Ḥasan's book'..." (Haider – Zwanziger 1984: 160). Maga a jelenség eredetileg az arabból ismert.

2.2.2. Egy nemrég megjelent turkológiai tanulmánykötetben több helyütt is van szó utalásszerűen a török izafet jelenségéről, amelyet perzsa hatásnak tulajdonítanak. „Persian-type nominal phrases... The Persian nominal phrase has the basic structure head + modifier. Whether the modifier is a noun or an adjective, the relationship between it and the head is signalled by the suffixation of a so-called *izāfat* (izafet) marker to the head noun... Nominal phrases constructed on the Persian model took Turkish suffixes, as required, attached to the right-most item, which was more often than not an adjective. They could also be incorporated within a Turkish genitive-possessive construction, as shown in the following nineteenth-century example: *devlet-i alīyemizin bidāyet-i zuhūrundan beri* 'since the beginning of the emergence of our exalted state'" (Kerslake 1998: 200–201) (vö. *devlet-i* 'állam(i)' *alīyemizin* 'felemel-kedésünknek a...' , *bidāyet-i* 'kezdet(i)' *zuhūrundan* 'megjelenés', *beri* 'óta').

2.2.3. Az izafet lényegét az általam tanulmányozott irodalom alapján nem sikerült a magam számára megnyugtatóan tisztáznom, ezért Vásáry István turkológustól kértem segítséget. A tőle kapott levélbeli információt az alábbiakban részben saját szavaimmal, de idézőjelbe téve foglalom össze:

„Az *izāfat* eredendően az arab nyelvtan fogalma, melyet a perzsák az iszlám felvétele után átvettek (akárcsak az egész arab nyelvtan kategóriáit) és a törökök ugyancsak. Már a perzsában is mást jelentett, és a törökben is mást. Az arab *izāfa/izāfat* szó jelentése 'csatolás, kapcsolás, hozzáfűzés', grammatikai terminus technikusként a birtokos szerkezetet vagy status constructust jelölte. Két szónak olyan kapcsolatáról van itt szó, amelyben az első szót a második határozza meg közelebből. Az első neve *al-muzáf* 'a csatolt, a kapcsolt', a másodiké *al-muzáf ilayhi* 'a főnév, amelyhez az első szó kapcsolódik'. A második szó genitivusban van. Az *izāfat*-kapcsolat olyan erős, hogy a birtok (*muzáf*) jelzője (*muzáf ilayhi*) csak a birtok után állhat, pl. *binu'l-maliki* 'a király lánya'. – A perzsában az *izāfa* terminust szintén alapvetően a birtokos szerkezetre használták, de sok másra is, így a jelzős szerkezetre is. Bár az arab terminust átvették, de tulajdonképpen a perzsa birtokos szerkezet teljesen más, mivel itt a birtokot követi egy *-i*, s a birtokos nincs genitivusban, pl. *dukhtar-i malik* 'a

király lánya'. A perzsa grammatikákban részletesen ki vannak dolgozva a különböző *izáfa*-szerkezetek. – A törökök a 11. század után arab és perzsa minták alapján elkezdtek a különböző török nyelveket leírni, s az arab-perzsa *izáfet* terminust (ez a szó mai törökországi török kiejtése) használták a birtokos szerkezetek jelölésére, de a törökben a birtokos szerkezet, akárcsak a finnugorban, egészen más, mint az arabban vagy perzsában. Már az oszmánli kor végén (az első világháborút megelőző időszakban) készült nyelvtanokban is, és különösen amióta a törökországi törökök megismerték a modern európai tudományosságot, az *izáfet* terminust alapvetően a török irodalmi nyelvben is használt perzsa *izáfetszerkezetekre* alkalmazzák, és az eredeti török birtokos szerkezetet már – nagyon helyesen – nem jelölik ezzel a szóval (én emeltem ki; H. L.). – A török nyelvekben 'az apa- \emptyset fi-a', 'az apa-nak a fi-a' történetileg teljesen független az arab-perzsa *izáfettől*, egyszerűen csak átvitték a terminus technicust erre a szerkezetre, noha a perzsára sem igaz, hogy a főtag tükrözné a birtokviszonyt. – Tehát az *izáfet* terminus technicus használata a török birtokos szerkezetre a mai leíró török nyelvtanokban nem helyénvaló, s így nem egyéb, mint az arab-perzsa grammatikai hagyomány makacs továbbélésének jele" (az arab *izafetről* részletesebben l. Elkady 2001: 135–140).

2.3. Az „izafet” értelmezése az uralisztikában

Csak az utóbbi évtizedek uralisztikai kutatásában találkozni az *izafet* terminussal, értelmezése itt sem egységes. A továbbiakban leginkább csak az előző pontban idézett nézetek szerint *izafetnek* minősülő szerkezetekkel foglalkozom, mert ezek kapcsán merült fel az uralisztikában a gondolat, hogy azon uráli nyelvekben, amelyek ismerik az ilyen birtokos jelzős szerkezetet (vagyis azt, amelyben a nem személyes névmási birtokos birtokszava 3. személyű birtokos személyjelet kap), a velük érintkező török nyelvek hatására honosodott meg.

2.3.1. Ismereteim szerint a birtokviszonyt a főtagon is jelölt birtokos szerkezetről nyilatkozó magyar kutatók közül csak Bereczki fogalmazta meg, mit is ért rajta: „In den finnougri-schen Sprachen, auf die die Turksprachen einwirkten, findet sich überall die sogenannte »izafet«-Struktur, d. h. im Possessivsyntagma muß der Besitz mit dem Possessivsuffix der 3. P. Sg. versehen werden" (Bereczki 1992: 72). Sem Beke, sem Rédei nem értelmezte az *izafetet*, dolgozataik példaanyagából azonban látható, hogy ők is a „birtokos jelzői főnév- \emptyset /Gen + birtokszó-Px3" szerkezetet minősítették ilyennek. Bereczki (1983b: 65, 1984: 308), aki a magyarok közül a legtöbbet foglalkozott ezzel a kérdéssel, a volgai és a permi nyelveket, valamint a magyart említi olyanként, amelyek alkalmazzák az „izafet” szerkesztésmódot, vagyis amikor legalább a birtokszó tükrözi morfológiailag a birtokviszonyt névszói (de nem személyes névmási) birtokost tartalmazó possessiv szerkezetben; de megjegyzi, hogy a magyar kivé-

telével e nyelvek az eredeti finnugor, tehát a birtokos személyjel nélküli szerkezetet is alkalmazzák (Bereczki 1984: 308, 1992: 72, 1993: 512).

2.3.2. Vahrušev (1970: 80–81) szerint elsőként Pozdeeva (1949: 3) használta a votjával kapcsolatban (de, azt hiszem, talán egyáltalán az uráli nyelvészetben is) az *izafet* terminust. Van, aki szerint a votják „izafet”-ben a birtokos jelzőnek genitivusban kell állnia, és a birtokszónak birtokos személyjelet kell tartalmaznia (így Alatyrev 1970: 11). Vahrušev azonban (ugyancsak a votják esetében) mintha nem látszana ilyen szigorúnak, ti. *izafet*nek nevezi mindazon szerkezet-típusokat, amelyekben a szerkezetnek legalább az egyik tagján, a birtokos jelzőn tükröződik a birtokviszony (Vahrušev 1970: 78–79). Végül megjegyzi, hogy a mindkét tagján jelölt szerkezetet nevezik a turkológusok „török *izafet*”-nek avagy a „harmadik típusú *izafet*”-nek (Vahrušev 1970: 95; ehhez vö. Jarceva 1990: 172, Majzel’ 1957).

2.3.3. A szelkup nyelvjárások birtokos szerkezeteiről szólva Kim lényegében csak azt a szerkezetet minősíti így, amelyben a birtokszó jelölt: „Конструкции со вторым компонентом в посессивной форме передают взаимную неразрывную связь между посессором и объектом посессивности и близки по своему строению к *изафетным* сочетаниям в тюркских языках...” (Kim 1990: 101).

E rész lezárásaképpen megfogalmazom, mely uráli nyelvi szerkezet tekinthető „*izafet*”-nek: az olyan birtokos jelzős szerkezet, amelynek birtokosa (jelzője) főnév vagy nem személyes névmás, és birtokszava (a jelzett szó) főnév, továbbá legalább a főtagon (vagyis a birtokszón) morfológiailag (3. személyű birtokos személyjellel kifejezve) tükröződik a birtokviszony. A birtokos jelző is tartalmazhat a birtokviszonyra utaló morfémát, mégpedig genitivusragot vagy annak funkcionálisan megfelelő (legalább történetileg) adverbialis *casus*ragot. Így nem tartozik az „*izafet*” kategóriájába az a szerkezet, amelyben csak a birtokos jelző tartalmaz az ilyen viszonyt kifejező morfémát, tehát pl. a fi. *talo-n katto-Ø* 'a ház teteje' nem az „*izafet*” képviselője, a m. *a ház-Ø tete-je* és *a ház-nak a tete-je* viszont igen. Tehát az uráli nyelvekben a „Nomen-Ø/Gen/Adv + Nomen-Px3” szerkezetet tekinthetjük „*izafet*”-nek, ha a birtokos nem személyes névmás, s ez a Jarceva-féle csoportosításban a 2. és a 3. típusnak felel meg (Jarceva 1990: 172).

2.3.4. Most pedig vegyük szemügyre, mi a helyzet az egyes uráli nyelvekben vagy nyelvcsoportokban. – Az alábbiakban az „*izafetes*” példákat „(a)”, a nem „*izafeteseket*” „(b)” pont alatt sorolom fel.

2.3.4.1. Volgai nyelvek

2.3.4.1.1. (a) Ha a mordvinban a főnévi birtokos jelző személynév vagy a determinatív ragozás, vagy a birtokos személyjelezés genitivusragjával van ellátva, akkor a birtokszó tartalmaz birtokos személyjelet (Feoktistov 1963: 32–58,

Bartens 1999: 105), pl. E *kudo-nok prá-zt*, M *kudə-ńkə-ń prá-snə* 'a házunk tetője' (Keresztes 1990: 75), E *lejter-em vajgele-ze* (~ -st), M *št'ire-žen vajgel-ec* (~ -nza) 'gölos(a) dödერი (moej) [...hangja ~ ...hangjuk]', E *lomań-t'ńeń tev-est*, M *loma-t'ńeń tev-sna* 'dela (ix) ľudey (etix) [...dolguk]' (Cygankin 1980: 192–194), E *mokšo-ń kardaz-zo* 'der Hof des Mokscha' (Bereczki 1984: 308). – (b) Az is lehetséges, hogy a genitivusragos birtokost birtokos személyjel nélküli birtokszó követi, pl. E *kiska-ń selme-∅* 'glaz sobaki', *kolhoz-on mašina-∅* 'mašina kolhoza', *ćora-ń vajgel-∅* 'gölos mužćiny', *soks-en ki-∅* 'suksen jăljet' (Cygankin 1978: 38–39; ehhez még vö. Feoktistov 1963: 42–46, Bartens 1999: 105, 172). Ezen -ń elem azonban történetileg azonos a genitivus ragjával: „Varsinkin ainetta, materiaa ilmaisevista substantiiveista johdetaan *ń* -aineiksella adjektiivivi. Mutta myös muunlaisia absoluuttisia (siis ei vertailua sallivia) adjektiiveja muodostuu tätä johdinta käyttäen. Esim. E *keveń*, M *kevən* 'kivinen' < *kev* 'kivi', E *ošon*, M *ošən* 'kaupunkilainen' < *oš* 'kaupunki'” (vö. Bartens 1999: 111).

2.3.4.1.2. (a) A cseremiszbén „Általában véve a birtokviszonyban a genitivusban álló birtokos után következik a harmadik személyű birtokraggal ellátott birtok”, pl. *kol-an lem-ža* 'a hal leveše', *lepeńa-n šuldər-žo* 'a lepke szárnya', *kek-an jal-ža* 'a madár lába' (Beke 1911: 183), *wätə-n marə-žə* 'der Ehemann der Frau', *aća-n ergə-že* 'the father's son' (Bereczki 1984: 308), *revolucijə-n jük-ša dene* 'gölosom revolucii' (Pengitov 1961: 49–50), *joća-vlak-ən uj kńiga-št* 'a gyerekek új könyve (...könyvük)', *aćamət-ən kuyu pört-vlak-əšt* (*pört-əšt-vlak*) 'az apámék nagy házai (...házai)';¹² de hiányozhat is a birtokos személyjel. – (b) Ha a birtokos genitivusban van, akkor Kangasmaa-Minn szerint a birtokszón lehet birtokos személyjel, de hiányozhat is, pl. *Šakar-ən kiđə-šte-∅* 'in Šakars Hand' (Alhoniemi 1993: 50), *tudə-n surt(-šo)* 'his house', *šorək-an jol(-žo)* 'the sheep's leg', még vö. *üstel-∅ jol-∅* 'the table leg' (Kangasmaa-Minn 1984: 121–122), *awam-∅ pələš-∅* 'anyám füle', *toləžə-n erge-∅* 'a hold fia' (Beke 1911: 184).

2.3.4.2. Permi nyelvek

2.3.4.2.1. (a) Ha a votjában a főnévi birtokos birtokviszony jelölésére alkalmas esetraggal van ellátva, akkor a birtokszó gyakran tartalmaz birtokos személyjelet (vö. Vahrušev 1970: 87, 99), amely csak bizonyos szűk szemantikai kategóriába tartozó főnevek esetében maradhat el, mégpedig főleg azoknál, amelyek az ember valamilyen szerves tartozékait (rokonságának tagjait, testi és lelki alkotóelemeit, társadalmi csoportjait) jelölik (Vahrušev 1970: 100–101, Bartens 1999: 119). E votják szerkezetben „определение обозначает признак по принадлежности, свойственный для определенного предмета, обла-

¹² E két utóbbi adatért Margarita Kuznecováának tartozom köszönettel.

датель принадлежности как бы особо выделяется” (Vahrušev 1970: 85). Ha a birtokviszony a birtokszón birtokos személyjellel jelölve van, a birtokos általában csak akkor lehet nominativusban, ha az névmás. Pl. *korka-len lipet-ez* ’крыша дома’ (Perevoščikov 1962: 80), *kolhoz-len muzjem-ez* ’земля колхозная’ (Vahrušev 1970: 85), *pinaljos-len diš-sj* ’a gyerekek ruhája [... ruhájuk]’ (Csúcs 1990: 35). – (b) *Ko’la-len mljkid-Ø* ’настроение Николая’ (Vahrušev 1970: 86).

2.3.4.2.2. (a) Ha a zürjénben a főnévi birtokos birtokviszony jelölésére alkalmas esetraggal van ellátva, akkor nyelvjárásonként eltérő mértékben teszik ki a birtokos személyjelet (Sel’kov 1967: 51, Bartens 1999: 95, 118–119); gyakori a birtokos személyjel nélküli birtokszó akkor is, ha genitivusi főnév a birtokos (Bartens 1999: 93, 95, 118–119). A genitivusragos birtokos jelző fókuszban van (Lytkin 1955: 140–141). Ha a birtokviszony a birtokszón birtokos személyjellel jelölve van, akkor a főnévi birtokos rendszerint nominativusban áll (Fokos-Fuchs 1962: 74). Pl. *kat’e-Ø žugi-as* ’in Kätchens Schlinge’ (Fokos-Fuchs 1962: 74), de: *saldajos-len jurjas-is* ’a katonák feje’ (Berezcki 1983b: 214) – (b) *vengerskej narod-len prazdnik-Ø* ’праздник венгерского народа’ (Serebrennikov 1955: 12–13).

2.3.4.3. Obi-ugor nyelvek

2.3.4.3.1. Ha az osztjákban főnév a birtokos, akkor az legtöbbszörre jelöletlen (nem lévén genitivusa), a jelzett szó azonban olykor felveszi a 3. sz. birtokos személyjelet.

(a) Ha egyáltalán jelölve van a birtokviszony, akkor az legtöbbszörre csak a birtokszón lévő 3. személyű birtokos személyjellel történik, amely a birtokost állítja fókuszba (az északi osztjákra vö. Nikolaeva 1999: 367), ha azonban a birtok többes számú, rendszerint az abszolút paradigma számjele és nem a birtokos paradigma számjele jelöli ezt, tehát a birtokszó nem tartalmaz birtokos személyjelet, pl. Vj *rät-Ø oγ-äl* ’az öregember feje’ (Honti 1982: 155), Tra *törəm-Ø äj päγ-äl* ’az isten kisebbik fia’, Sal *ämpam-Ø sěj-ät* ’a kutyám hangja’ (Honti 1984: 90), DN *t’aras-Ø wäχ-ät* ’das Geld des Kaufmannes’ (Karjalainen – Vértes 1964: 17), Šer *ma wošem-Ø ij šup-ät* ’városom egyik fele’, Kaz *məjpər-Ø pänt-äl-a* ’a medve nyomára’, *χänti χe-Ø, χänti ne-Ø wəläps-äl* ’az osztják férfi(ak) és az osztják nő(k) élete’, Kaz *ašəm-Ø jaj-l-ał* ’apám bátyjai’ (Honti 1984: 90). Az *n* elemű locativusrag szerepelhet ritkán genitivusi funkcióban, tehát a (főnévi vagy névmási) birtokos jelző lehet locativusragos; ilyenkor a főnévi birtokos jelző birtokszaván lehet birtokos személyjel, de ekkor sem kötelező, míg a személyes névmási birtokos jelző birtokszaván van – mint mindig –, pl. Vj *mä ät’im-nə sem-Ø-öγ* ’bátyámnak a szeméből’ (Honti 1982:

137), DN *t̄aras-na-t*¹³ *wāχ-ət* 'das Geld des Kaufmannes' (Karjalainen – Vértes 1964: 17), Vj *jöγ-an-pə köt-əl* 'az ő keze is' (Honti 1982: 155), Tra *t̄aras-nə jēŋk-θ-a* 'a tenger vizébe' (Honti 1978: 136, 138). — (b) Tra *kār-θ sōγa-t(!)*, *nāwi-t(!)* 'a rének bőre, húsa (tkp. a rén bőrök, húsök)', Sal *petuχ-θ pōjtaŋk-ət(!)* 'a kakas szárnyai', Kaz *ašəm-θ jaj-ət(!)* 'apám bátyjai' (Honti 1984: 90). Sokkal gyakoribb az az eset, amikor a főnévi birtokos jelzős szerkezetben a főtag nem kap birtokos személyjelet, pl. Vj *ni-θ potiŋka-θ* 'a nő cipője', Tra *kōrəŋ wājəγ-θ wālta tāγəj-θ-a* 'a jávorszarvas lakhelyére', Šer *wōš-θ kattəŋ-θ-a* 'a város kikötőjéhez', Kaz *məjpər-θ jōš-θ* 'a medve útja' (Honti 1984: 90).

2.3.4.3.2. A vogulban csak a nominatívusi (tehát alapalakban lévő) névszó szerepelhet birtokos jelzőként; a szerkezet fő tagja csak akkor vesz fel birtokos személyjelet, ha a birtokos ki van emelve, fókuszba van állítva (Rombandeeva 1973: 64), pl. (a) *lū-θ puŋk-ä* 'a ló feje' (Fokos 1960: 106), É *χār-ōjka-θ puki-te* 'der Bauch des Renstiers', *ūlpā-θ talχ-e* 'der Wipfel der Zirbelkiefer' (Kálmán 1976: 65). – (b) É *ātam-θ wil't-θ* 'лицо отца' (Rombandeeva 1973: 64).

2.3.4.4. A magyar irodalmi nyelvben kötelező jelleggel kap a főnévi és a nem személyes névmási birtokos jelzős szerkezet főtagja is, azaz a birtokszó egyes számú 3. személyű személyjelet, pl. (a) *az apa-θ ház-a ~ az apá-nak a ház-a, a ház-θ tete-je ~ a ház-nak a tete-je, an-nak a ház-a*. Nyelvjárásokban azonban többes számú (főnévi és névmási) birtokos esetén is megjelenhet a többes számú birtokos személyjel a birtokszón, pl. *az ōk házok, a Péterék házok ~ a Péterék házuk, a grófoknak lovuk*¹⁴ (Steuer 1901: 45, Szerkesztőség 1901: 45; még vö. pl. Szilágyi 1908: 365).

2.3.4.5. Szamojéd nyelvek

A szamojéd birtokos szerkezetekre vonatkozóan csak gyér utalásokat találtam a szakirodalomban. Ezek szerint e nyelvekben a possessív szerkezetben a birtokos jelző állhat genitívusban, ez fejez ki tényleges possessiót. Ha a birtokos jelzőnek nominatívusi az alakja, akkor az valamilyen tulajdonságot (pl. szint, méretet) jelöl (Tereščenko 1956: 63, 1962: 83, 1967: 236). Azonban meg kell jegyezni, hogy a genitívusrag eltűnőben van az északi szamojédből (l. Joki 1971: 1–4). „Конструкции со вторым компонентом в посессивной форме передают взаимную наразрывную связь между посессором и объектом посессивности и близки по своему строению к изафетным сочетаниям в тюркских

¹³ A *t̄aras-na-t* 'des Kaufmannes' *-na-t* eleme a locativus *nə* ragjából és az abszolút paradigma *t* többesjeléből áll (erről a kérdésről l. Fokos-Fuchs 1967: 3, még vö. Karjalainen – Vértes 1964: 265–267 és Honti 1992: 264, 1993: 136–137).

¹⁴ Többes számú főnévi birtokos esetén a magyaron kívül többes számú 3. személyű birtokos jelet tartalmazó birtokra néhány további uráli nyelvben találtam adatokat: mordvin (2.3.4.1.1.), cseremisiz (2.3.4.1.2.), votják (2.3.4.2.1.) és jurák (2.3.4.5.1.) – gyaníthatólag nem megy ritkaságszámba az ilyen szerkezet.

языках” (Kim 1990: 101). На a birtokviszony a birtokszón (is) tükröződik: „...изафетные сочетания имеют существительные отличия от притяжательных же словосочетаний, построенных на основе несогласованной определительной связи. При их помощи выражаются не просто принадлежностные отношения, а особо конкретизированные, логически подчеркнутые” (Tereščenko 1973: 45, még vö. 42). A birtokos személyjel nélküli és a birtokos személyjeles (tehát az „izafet”-nek minősülő) szerkezet közti különbségről Tereščenko (1973: 42–44) ad rövid tájékoztatást.

2.3.4.5.1. (a) A jurákban legtöbbszörre akkor járul birtokos személyjel a birtokhoz, ha az nominativusban, accusativusban vagy genitivusban van (Tereščenko 1973: 42) vagy éppen dativusban, pl. *matʔ néneč-aʔ šid'e ma-toʔ* 'hat férfinék van két sátra [...sátruk]' (Hajdú 1968: 74) [valójában elliptikus habeo-mondat, amelynek szó szerinti jelentése 'hat embernek két sátra' (Salminen levélbeli közlése)], *na-kan meŋi-da* 'упряжные олени моего старшего брата (букв. брата-моего упряжные-его)' (Kim 1990: 101; ehhez a példához l. még 9. jegyzet) – (b) *χαeradɾ²∅ ina-∅* 'луч солнца' (Vahrušev 1970: 96–97), *pa-ħ hadeħ-∅* 'смола дерева' (Tereščenko 1962: 83). (Vö. *matʔ* 'sechs, *néneč* 'Mensch', *šid'e* 'zwei', *maʔ* 'Zelt', *-toʔ* PхP13, *ня* 'дерево', *ħapād* 'дом', *ħādīʔ* 'Harz', *ħaep* '∅' 'солнце', *иня* 'ремень, веревка, вожжа', *ня* 'брат, сестра', *мэта* 'употребляемый [> олень]', *-kan* PхSg1Dat,¹⁵ *-da* PхSg3, *-ħ* Gen; Lehtisalo 1956: 177, 249, 266, 318, 448, Tereščenko 1965: 145, 272, 335, 508, 721, 746, Hajdú 1968: 42).

2.3.4.5.2. Jenyiszeji: (a) (ritkább típus:) *keđer-ʔ koba-ða* 'шкура дикого оленя', *ты-ʔ хоба-ða* 'шкура оленя' (Tereščenko 1973: 42) ~ (b) *abā-ń page-∅* 'паница моей старшей сестры' (Kim 1990: 101). (Vö. *óba* 'ältere Schwester', *page* 'Kleid, Panitza', *keze* 'wildes Rentier', *koba* 'Haut, Pelz, Fell', *tea* 'Rentier', *-ʔ* Gen, *-ða*, PхSg3, *-ń* PхSg1Gen; Mikola 1995: 83, 117, 120, 179).

2.3.4.5.3. Tavgi: (a) „В изафетных конструкциях нганасанского языка наблюдается изменение структуры – посессор употребляется не в форме генитива, а в форме номинатива” (Kim 1990: 101, még vö. Tereščenko 1973: 42), pl. *ninĩmā-∅ koru-tu* 'дом моего старшего брата (букв. старший брат-мой дом-его), ez azonban valószínűleg annak köszönhető, hogy a tavgiban a genitivus visszaszorulóban van – (b) bizonyos esetekben azonban még találkozni a ragjával (l. Tereščenko 1979: 76–77, még vö. Joki 1971: 1–4), *desĩ-na baŋ-∅* 'собака моего отца' (Kim 1990: 101). A Tereščenko által közölt birtokos szerkezetekben a birtokszó szinte mindig birtokos személyjel nélkül szerepel, pl. *nĩ-∅ ŋojbuo-∅* 'голова женщины' (Tereščenko 1979: 76, még vö. 77–78). (Vö.

¹⁵ Kim (1986: 55) a *ńakan* szóalakot genitivusnak minősíti, de ez csak e. sz. birtokos személyjeles dativus lehet (vö. Hajdú 1968: 43–44, Tereščenko 1966a: 381).

ninj 'starший brat', *-mə* PxSg1, *koru* 'Haus', *d'esj* 'отец', *bâj* 'Hund', *bé* 'Weib', *~aewúá* 'Kopf', *-tu(?)*, *-zi* PxSg3,¹⁶ *-nə* PxSg1Gen; Castrén 1855/1974: 43, 49, 68, 86, Tereščenko 1966b: 423, Helimskij 1994: 127, Wagner-Nagy 2002: 82)

2.3.4.5.4. Kamasz: (a) *koptu-n dugan-de* 'die Verwandten des Mädchens' (Künnap 1971: 58, Kim 1990: 101), *kudā(j)-∅ nie-t* 'Gottes Tochter' (Donner – Joki 1944: 132), *jaχšā īne-n ulu-t* 'a good horse's head (in fact: a good horse's his-head)' (Künnap 2004: 145) – (b) *di ne-∅ bajkâ-∅-bə* 'dieses Weibes Hals' (Donner – Joki 1944: 132), *tōru īne-n tōru kunda-∅* 'die braune Mähne des braunen Pferdes' (Donner – Joki 1944: 132, 133). (Vö. *koptə* 'Mädchen', *tugan* 'Vetter, Kusine; Verwandte', *jaχšā* 'gut', *īne* 'Pferd', *ulu* 'Kopf', *kudaj* 'Gott', *nī* 'Sohn, Knabe, Junge', *di* 'er', *ne* 'Weib, Frau', *bajkâ* 'Nacken, Genick', *tōru* 'braun', *kundu* 'Mähne', *-n* Gen, *-t*, *-də*, *-de* PxSg3, *-bə* nyomatékosító partikula; Donner – Joki 1944: 7, 13, 22, 33, 34, 44, 48, 73, 74, 129, 138, 189, 195.)

2.3.4.5.5. „В селькупском языке почти каждый диалект занимает особое положение в отношении изафетных конструкций. Язык тазовских и енисейских селькупов наиболее »скуп« на изафет. В остальных диалектах изафетные конструкции применяются шире, а у чумьлькупов и шёшкупов наблюдается преимущественное использование посессора, оформленного локативным формантом *-нан*, ср.:” (a) *oppo-n ūbiqu-n-dj* 'муж сестры (букв. сестры муж-ее)', *nehāndj-nan i-dj* 'сын твоей сестры' (Kim 1990: 102, még vö. Kuznecova et al. 1980: 187) – (b) *äsā-nj māt-∅* 'чум моего отца' (Kim 1990: 101), (Vö. *apá* 'ältere Schwester', *teb* 'Mann', *tibel-gum* 'Mannsperson', *neh* 'Schwester', *ij* 'Kind, Sohn', *esj* 'Vater', *māt*, *māt* 'Zelt', *-n* Gen, *-nan* agglutinálódóban lévő névutó, *-dj*, *-tj* PxSg3; Castrén – Lehtisalo 1960: 9, Hajdú 1968: 138, Erdélyi 1969: 35, 41, 126, 141.)

2.4. Az uráli nyelvekben tehát a főnévi és nem személyes névmási birtokos jelzöböl és a birtokos személyjeles birtokból álló szerkezet az alábbi séma szerint formálódik meg: „Nomen-Nom/Gen/Dat/Loc/Postp_{Loc} + Nomen-PxSg3/PxPl3”. Az előzőekben többször is volt szó arról, hogy – a magyar kivételével – a birtokos szerkezetben nem kötelező a birtokszón a birtokos megjelölése birtokos személyjellel. Ha ez megtörténik („izafet”), akkor annak topikalizáló funkciója van; az izafetet alternative alkalmazó uráli nyelvek közül a következőkről mondták ezt ki expressis verbis: a mordvinról Keresztes (1990: 75), a votjákról Vahrušev (1970: 85), a zürjénről Serebrennikov (1955: 12–13), az osztjákról Nikolaeva (1999: 367), a vogulról Rombandeeva (1973: 64), a szamojédról

¹⁶ Kim (1986: 55, 1990: 101) szerint az e. sz. 3. sz. birtokos személyjel hangalakja *-tu*, egyéb forrásaim viszont határozottan *-zi* formában adják meg ugyanezt (pl. Tereščenko 1966a: 423, 1966b: 96). Ezek allomorfook, amely a fokváltakozástól és a magánhangzó-harmóniától függnnek (Szeverényi Sándor levélbeli közlése).

Tereščenko (1973: 42) és Kim (1990: 101); Lytkin (1955: 140–141) szerint a zürjénben a birtokos akkor van hangsúlyozva, ha genitivusragos.

3. Indogermán „izafet”

Kuriuzómként kell megemlítenem, hogy (az európai indogermán nyelvek közül) a germánban és az újlatinban sem teljesen ismeretlen az uráli és a török nyelvek izafet szerkezetére emlékeztető possessiv szintagma. Az általam áttanulmányozott szakirodalom mindössze két ilyen indogermán nyelvcsopotról tud, de talán egyebükt is előfordulhat, mégha csak periferikusan is, pl. n. *der Mutter ihr Kind* 'das Kind der Mutter', *wem sein Hut* 'wessen Hut', *dem Vater sein Haus* ~ *des Vaters sein Haus* ~ hol. *de vader zijn huis* 'id.' (Royen 1929: 902, Tauli 1966: 16, Ramat 1986: 586–587, Ágel 1993, Rocchi 2003: 198–199); az olaszban főleg személyes névmási birtokossal fordul elő, pl. (13. századi firenzei adatok): *la sua electione di lui* (Giusti s. a.) 'az ő választása', de van példa a főnévi birtokossal is (Giampaolo Salvi levélbeli közlése): *per lo suo libro di Torigiano* (Giusti s. a.) 'Torigiano könyve miatt', *della mia sopravvesta il suo colore* 'a köntösömnek az ő színe' (Fogarasi 1991: 176).

A germánban a szintagma első helyét elfoglaló birtokos topikalizálva van (Ramat 1986: 587). Az első olasz adat „birtokos + birtok” sorrendje csak szórendi változat, és a régi szövegekben többnyire személyes névmás a birtokos (Salvi levélbeli közlése). A németben a birtokos dativusban van (történetileg a hollandban is), az olaszban pedig genitivusi a forma (*della, di*), s a birtokszó mindhárom nyelvben egyes számú 3. személyű birtokos névmási jelzővel van ellátva. Tehát pontosan megfelelnek az uráli nyelvek „izafetes” szerkezeteinek azzal a különbséggel, hogy nem birtokos személyjellel, hanem birtokos névmással utalnak (vissza) a birtokosra.

Egyébként Wintschalek (1993: 102–103) már felismerte, hogy a magyar, a törökségi nyelvek és a német ugyanazon eszközökkel hoznak létre izafetféle szerkezetet.

4. Az „uráli izafet” kialakulása

Ennek a kérdésnek nincs ugyan nagy irodalma, de mégis legalább háromféle nézetre bukkanhatunk benne. Vannak, akik (Hajdú, Benkó) alapnyelvi eredetűként valószínűsítik, más (Fokos) belső fejleménynek tekinti, megint mások (Beke, Bereczki, Rédei) a török nyelvekkel kialakult kapcsolatokra vezetik

vissza legalábbis a volgai és a permi nyelvcsoporthoz, valamint a magyarban. A szamojéd nyelvekkel kapcsolatban nem találok az eredetet feszegető feltevésekkel.

A genitívust ismerő permi és volgai nyelvekben is állhat a birtokos jelző nominatívusban, míg az ugor nyelvekben eredetileg is ez (volt) a helyzet. Az én feltevésem szerint belső (akár uráli alapnyelvi kori) szükségszerűség is hozzájárulhatott az „izafet” kialakulásához: a possessív viszony tagjai közti szintaktikai kapcsolatot morfológiailag lehetőleg adekvát módon kellett jelölni, ami lehetett vagy a birtokos jelzőn lévő genitívusrag (ha volt), vagy a birtokviszony jelölésére alkalmas egyéb elem (adverbialisí esetrág vagy névutó), vagy a jelzett szóhoz (a birtokszóhoz) csatolt birtokos személyjel. Ám nemcsak esetrágos névszó állhatott birtokos jelzőként, hanem ragtalan (nominatívusi) főnév is, és ilyenkor szükségessé válhatott a birtokos hangsúlyozása, topicalizálása, amelynek egyik eszköze a birtokos megnevezése, a másik az anaforikus funkciójú birtokos személyjel kitétele, ezért az izafetszerkezet akár alapnyelvi kori is lehet, amint erre Hajdú világosan utalt: „Die unbezeichnete bzw. mit Px kombinierte Possessivkonstruktion war jedoch ebenfalls gebräuchlich. Diese zweierlei Konstruktionsweisen konnten in der gleichen Art nebeneinander existieren, wie sie es heute in mehreren verwandten Sprachen tun. Bei einem Teil der verwandten Sprachen blieb diese Doppelheit erhalten, während in einem anderen Teil das Genitivsuffix **-n* außer Gebrauch kam. Dieses Verschwinden in mehreren verwandten Sprachen läßt sich sicherlich auch dadurch erklären, daß das Genitivsuffix **-n* mit den Nachfolgern anderer grundsprachlicher Suffixe formal zusammenfiel (z. B. mit dem Lat.-Dat.-Suffix bzw. dem Suffix des Lok. I).¹⁷ Diese Sprachen vermieden das funktionelle Durcheinander, das sich aus der morphologischen Überbelastung ergab, indem sie die unbezeichnete bzw. mit Px kombinierte Possessivkonstruktion allgemein gebrauchten und später sekundär auch sonstige Suffixe im Funktionsbereich des Genitiv anwendeten (dagegen blieb in anderen Sprachen – wie z. B. im Finnischen – die Genitivendung infolge des formalen Zusammenfalls des Genitivsuffixes PU **-n* und des Lativ-Dativsuffixes **-ń* zum Schaden des Dativsuffixes erhalten)” (Hajdú 1987: 222–223, ehhez még vö. Benkő 1979: 57, 1988: 24–25).

Az ugor alapnyelvben – legalábbis felbomlása idején – nem lehetett genitívus, így esetrággal nem volt egyértelművé tehető, melyik elem a birtok és melyik a birtokos jelző a birtokos szerkezetben. Ilyen esetben az ugor nyelvek a birtokszóhoz járuló e. sz. 3. sz. birtokos személyjellel tehetőék és tehetőek egyértelművé a szerkezet tagjai közti szintaktikai viszonyt, a magyarban kötelező érvényesül, pl. (a) *fiú láb-a* (vö. Kulonen 1989: 44–45). Az ugor nyelvek azért

¹⁷ Vö. 1.3.1.1. pont.

alakíthatták ki vagy őrizhették meg az „izafet”-et, mert az uráli alapnyelvből örökölt genitivusrag eltűnt, és szükség volt a birtokos szerkezetekben, legalábbis bizonyos, félreértésekre alkalmat adó esetekben a grammatikai viszony tükröztetésére, a birtokos kiemelésére, topikalizálására. Ezt elősegíthette a személyes névmási birtokos jelzős szerkezet analógiája is, Fokos szavaival: „Az ő háza féle szerkezetek mintájára alakultak... az *apám háza* féle szerkezetek” (Fokos 1939: 16). Az ugor, a permi és a volgai nyelvek „izafet”-jét Beke a volgai török nyelvek hatásával magyarázta (1914–1915: 21–27), Bereczki is ezt tette a permi és a volgai nyelvek vonatkozásában (1983a: 214, 1992: 72, 1993: 512), míg a magyar esetében valamikor lehetségesnek vélte azt is, hogy ez „belső fejlődés eredménye is lehet” (1983b: 65). Rédei (1980: 86) szerint e szerkezet a cseremisben csuvas, a votjákban pedig tatár eredetű; ennek a nézetnek a hátterében csak az állhat, hogy e finnugor és török nyelvek ismerik ezeket, s e két-két nyelv beszélői többé-kevésbé szimbiózisban élnek. A permi és a volgai finnugor nyelvekben is állhat a birtokos jelző nominativusban, vagyis nem csak genitivusban, így itt belső szükségszerűség is hozzájárulhatott e szerkezet kialakulásához.

A finnugor nyelvek egy részében jelentkező „izafet” török eredete melletti érvként az szolgál, hogy a törökséggel kapcsolatba nem került finnségi és lapp nem ismeri (Beke 1914–1915: 21). Így persze – ha nem fogadom el a török hatásnak ebben is állítólagosan kizárólagos szerepét – arra a kérdésre is választ kellene találnom, a nyelvcsalád legnyugatibb tagjaiban miért nem találkozunk vele. Ennek magyarázatát én a genitivusrag megőrzésében vélem felfedezni, amely körülmény talán elégséges, de nem szükségszerű oka annak, hogy e szerkezet a legnyugatibb csoportban ismeretlen (azaz eltűnt vagy nem alakult ki). A többi uráli nyelvben sem teljesen általános az „izafet”, az egyetlen kivétel a magyar, de éppen ez az az uráli nyelv, amely a legrövidebb ideig volt kapcsolatban török nyelvekkel. Akár uráli alapnyelvi eredetű, akár az egyes nyelvcsoportok vagy nyelvek életében jelent meg, merő véletlennek mégsem merném minősíteni, hogy éppen ezekben a nyelvekben ismeretes, mégpedig azért nem, mert az intenzív törökségi kapcsolatok stimulálóan hathattak vagy az eredeti „izafet” megőrzésére, vagy a belső szükségszerűség által kiváltott fejlődési tendencia megerősödésére. Tehát nem utasítom el az uráli–törökségi kapcsolatok esetleges szerepét, de nem is látom őket döntőnek. Én inkább arra hajlok, hogy az uráli nyelvek „izafet”-je belső változások eredménye, sőt sokkal inkább talán uráli alapnyelvi kori lehet, nem pedig idegen minta átvétele.

5. Összegzés

5.1. Az uráli „Nom-Dat + Nom-PxSg3/PxPl3”¹⁸ és „PronPers-Dat + Nom-Px” habitív szerkezetek történeti háttérének, eredetkérdésének vizsgálata során több alkalommal is felmerült, hogy esetleg a szomszédos indogermán nyelvek játszottak ebben szerepet, miként az ellentétes irányú hatás lehetősége is szóba került (l. 1.6.). Úgy tűnik azonban, hogy a 'habere' ige csak viszonylag későn jelent meg mind az indogermán, mind az uráli nyelvekben, s eredetileg 'esse' igés szerkezeteket alkalmaztak, ezért a két nyelvcsalád e szerkezeteit egymástól függetlennek kell tartanunk.

5.2. Az előzőekben többször is volt arról szó, hogy az uráli nyelvekben – a magyar kivételével – a birtokos szerkezetben nem kötelező a birtokszón a birtokos jelölése birtokos személyjellel, ha ez megtörténik, akkor annak topicalizáló funkciója van (l. 2.4.). Mivel a magyarban kötelező a birtokos személyjel kitétele, mondhatni, következetesebb a török nyelveknél a birtokos illetén való jelölésében, vagyis a magyar a tökéletes „izafetes” nyelv. Az is az uráli nyelvek spontán fejleménye mellett szól, hogy nem mindegyikük él vagy ezer éve török nyelvek szoros szomszédságában (a magyar esetében ez az oroszországi uráli népeknek török nyelvűek szomszédságában eltöltött időszakhoz képest csak villanásnyi epizód volt). Ebből a szempontból az is figyelmet érdemel, hogy olyan európai indogermán nyelvekben is találkozunk „izafet”-re emlékeztető szerkezettel, amelyeknek nem voltak török kapcsolataik; ilyenek a germán nyelvek és az olasz. Az uráli nyelvek nagy részének vannak ugyan törökségi szomszédai, de azoknak az „izafet” megőrzésében vagy kialakulásában legfeljebb impulzusadó mellékszerepük lehetett. A finnségiben és a lappban nem őrződött meg (vagy nem következett be) az ily módon való topicalizálás, bár kétségtelenül megőrződhetett (vagy bekövetkezhetett) volna, ehelyett – legalábbis a finnben – a genitivusragos birtokos rendszerint nagyobb nyomatékot kap. Az *izafet* terminus technicus valójában az uralisztikában a birtokviszonyjelölésnek egyik típusát hivatott megnevezni, amelyben a főnévi és nem személyes névmási birtokos birtokosán (is) jelölve van e viszony; feleslegesnek gondolom az alkalmazását, mert e terminus alapvetően mást jelent az arab grammatikai hagyományban, megint mást a perzsában (az irániban), továbbá „az *izáfet* terminus technicus használata a török birtokos szerkezetre a mai leíró török nyelvtanokban nem helyénvaló” (Vásáry levélbéli közlése), ill. „az *izáfet* semmilyen formában nem alkalmazható és nem is alkalmazandó az uralisztikában” (Róna-Tas levélbéli közlése).

¹⁸ Itt Nom (nomen) = substantivum.

5.3. Az utóbbi években egyre inkább érdekeltek az uráli nyelveknek a szomszédaikkal fenntartott kapcsolatai, az előző generációkhoz tartozó kutatóknak és kortárs kollégáinknak ilyen témájú munkái. Gyakran tapasztaltam azt, ha azonos vagy hasonló szintaktikai szerkezetek találhatók egymással rokonságban nem álló nyelvekben, akkor azokat az érintkező nyelvek egyikében a másiknak a hatásával magyarázzák, rendszerint anélkül, hogy latolgatnák a belső, spontán fejlődés lehetőségét. Megfigyeléseim szerint legtöbbször csak akkor találunk szomszédos nyelvekben hasonló vagy azonos szerkezeteket, ha az „átvevő” nyelvtől tipológiailag nem idegenek, vagy megvannak legalább marginális jelenségeként, azaz – hogy a kártyanyelvből kölcsönzött kissé vulgáris kifejezéssel jellemezzem a helyzetet – ha az illető (morfo)szintaktikai struktúra benne van a pakliban az átvevő nyelvben.

Irodalom

- E. Abaffy Erzsébet (1991), Az igei személyragozás. In: Benkő Loránd (szerk.), A magyar nyelv történeti nyelvtana. I. kötet. A korai ómagyar kor és előzményei. Akadémiai Kiadó, Budapest. 122–159.
- Ágel, Vilmos (1993), Dem Jubilar seine Festschrift: Ein typologisches Kuckucksei in der deutschen Substantivgruppe. In: Bassola Péter – Hessky Regina – Tarnói László (Hrsg.), Im Zeichen der ungeteilten Philologie. Festschrift für Professor Dr. sc. Karl Mollay zum 80. Geburtsag. Budapester Beiträge zur Germanistik. Schriftenreihe des Germanistischen Instituts der Loránd-Eötvös-Universität 24. ELTE, Budapest. 1–18.
- Alatyrev, V. I. (szerk.) [Алатырев, В. И. (отв. ред.)] (1970), Грамматика современного удмуртского языка. Удмуртия, Ижевск.
- Alhoniemi, Alho (1975), Eräistä suomen kielen paikallissijojen keskeisistä käyttötavoista. Sananjalka 17: 5–24.
- Alhoniemi, Alho (1993), Grammatik des Tscheremissischen (Mari). Mit Texten und Glossar. Helmut Buske Verlag, Hamburg.
- Anderson, Stephen R. (1978), On the Development of Morphology from Syntax. In: Fisiak, Jacek (ed.), Historical Morphology. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 17. Mouton Publishers, The Hague – Paris – New York. 51–69.
- Angere, Johannes (1956), Die uralo-jukagirische Frage. Ein Beitrag zum Problem der sprachlichen Urverwandtschaft. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Balogh Judit (2000), A jeltő és az értelmező. In: Keszler Borbála (szerk.), Magyar grammatika. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 444–460.
- Bartens, Hans-Hermann (1989), Lehrbuch der samischen (lappischen) Sprache. Helmut Buske Verlag, Hamburg.
- Bartens, Raija (1996), Die positive und negative Existentiale in den finnisch-ugrischen Sprachen. UAJb NF 14: 58–97.
- Bartens, Raija (1999), Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys. MSFOu 232.
- Bartens, Raija (2000), Permiläisten kielten rakenne ja kehitys. MSFOu 238.

- Beke Ödön (1911), Cseremisiz nyelvtan. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Beke, Ödön (1914–1915), Türkische Einflüsse in der Syntax finnisch-ugrischer Sprachen. KSz 15: 1–77.
- Beke Ödön (1925), A mondatrészek fejlődése. Nyr 54: 108–112.
- Beke Ödön (1959), A manyisi birtokos dativus. NyK 61: 86–89.
- Beke Ödön (1998), Mari nyelvjárási szótár. IV. Bibliotheca Ceremissica. Tomus IV/4. Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely.
- Benkő, Loránd (1979), Über die Bezeichnung des ungarischen Possessivattributs. In: Gläser, Christoph. – Pusztay, János (Hrsg.), Festschrift für Wolfgang Schlachter zum 70. Geburtstag. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. Band 12. Otto Harrassowitz, Wiesbaden. 57–64.
- Benkő Loránd (1988), A magyar birtokos jelzős szerkezet jelölésének történetéből. MNy 84: 24–31.
- Benkő, Loránd (Hrsg.) (1995), Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. Band II. Akadémiai Kiadó, Budapest. = EwUng 2.
- Benveniste, Émile (1960), „Être” et „avoir” dans leurs fonctions linguistiques. Bulletin de la Société Linguistique de Paris 55: 113–134.
- Berezcki Gábor (1983a), A Volga-Káma-vidék nyelveinek areális kapcsolatai. In: Balázs János (szerk.), Areális nyelvészeti tanulmányok. Tankönyvkiadó, Budapest. 207–236.
- Berezcki Gábor (1983b), A török nyelvek hatása a magyarra. MSFOu 185: 59–72.
- Berezcki, Gábor (1984), Die Beziehungen zwischen den finnougriischen und türkischen Sprachen im Volga-Kama-Gebiet. NyK 86: 307–314.
- Berezcki, Gábor (1988), Geschichte der wolgafinnischen Sprachen. In: Sinor, Denis (ed.), The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences. Handbuch der Orientalistik. Brill, Leiden – New York – København – Köln. 314–350.
- Berezcki, Gábor (1992), Türkische Züge in der Struktur des Syrjänischen und ihr Ursprung. In: Derék Pál – Riese, Timothy – Sz. Bakró-Nagy Marianne – Hajdú Péter (Hrsg.), Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag – Emlékkönyv Rédei Károly 60. születésnapjára. Institut für Finno-Ugristik der Universität Wien – MTA Nyelvtudományi Intézet, Wien – Budapest. 71–76.
- Berezcki, Gábor (1993), The Character and the Scale of Turkic Influence on the Structure of Finno-Ugric Languages. In: Brogyanyi, Bela – Lipp, Reiner (eds), Comparative-Historical Linguistics: Indo-European and Finno-Ugric. Current Issues in Linguistic Theory. 97. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia. 509–519.
- Bergsland, Knut (1982), Sysamisk grammatikk. Universitetsforlaget, Tromsø – Oslo – Bergen.
- Birnbaum, H. [Бирнбаум, Х.] (1997), Еще раз о завоевании Северо-Восточной Европы славянами и о вопросе финно-угорского субстрата. In: Sudnik, T. M. – Helimskij, E. A. (szerk.) [Судник, Т. М. – Хелимский, Е. А. (отв. ред.)], Балто-славянские исследования 1988–1996. Сборник научных трудов. К шестидесятилетию Владимира Антоновича Дыбо – коллеги, друзья, ученики. Индрик, Москва. 23–29.

- Birturk, Aysenur Akyuz – Fong, Sandiway (2001), A Modular Approach to Turkish Noun Compounding: The Integration of a Finite-State-Model. 6 p.
<http://afnlp.org/nlprs2001/pdf/0062-01.pdf>
- Bubrih, D. V. [Бубрих, Д. В.] (1949), Грамматика литературного коми языка. Ленинградский университет, Ленинград.
- Bubrih, D. V. [Бубрих, Д. В.] (1953), Историческая грамматика эрзянского языка. Мордовское книжное издательство, Саранск.
- Budenz József (1877), Moks- és erza-mordvin nyelvtan. NyK 13: 1–133.
- Castrén, M. Alexander (1855/1974), Wörterverzeichnisse aus den samojedischen Sprachen. Samojedisch-deutsch, deutsch-samojedisch. Kaiserliche Akademie der Wissenschaften/ Rosenkilde und Bagger, St. Petersburg/Kopenhagen.
- Castrén, Matthias Alexander – Lehtisalo, Toivo (1940), Samojedische Volksdichtung gesammelt von M. A. C. herausgegeben von T. L. MSFOu 83.
- Castrén, Matthias Alexander – Lehtisalo, Toivo (1960), Samojedische Sprachmaterialien, gesammelt von M. A. C. und T. L., herausgegeben von T. L. MSFOu 122.
- Clark, Eve V. (1978), Locational, Existential, Locative, and Possessive Constructions. In: Greenberg, Joseph H. (ed), Universals of human language. Volume 4. Stanford University Press, Stanford, California. 85–126.
- Comrie, Bernard (1981), The Languages of the Soviet Union. Cambridge University Press, Cambridge – London – New York – New Rochelle – Melbourne – Sydney.
- Cyganin, D. V. [Цыганкин, Д. В.] (1978), Грамматические категории имени существительного в диалектах эрзя-мордовского языка (определенности-неопределенности и притяжательности). Мордовский государственный университет, Саранск.
- Cyganin, D. V. (szerk.) [Цыганкин, Д. В. (отв. ред.)] (1980), Грамматика мордовских языков. Фонетика, графика, орфография, морфология. Мордовский государственный университет, Саранск.
- Csúcs, Sándor (2005), Die Rekonstruktion der permischen Grundsprache. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Donner, Kai – Joki, Aulis (1944), Kamassisches Wörterbuch nebst Sprachproben und der Hauptzügen der Grammatik. LSFU VIII.
- Elkady, Nourelhoda (2001), Ausdrucksweisen der Possessivität im Deutschen und im Arabischen. Eine konfrontative Studie. [Universität Siegen, Siegen.]
http://deposit.d-nb.de/cgi-bin/dokserv?idn=961113065&dok_var=d1&dok_ext=pdf&filename=961113065.pdf
- Erdélyi, István (1969), Selkupisches Wörterverzeichnis. Tas-Dialekt. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Erdődi József – Sz. Kispál Magdolna (1973), Nyelvünk finnugor (uráli) alak- és mondattani sajátágai. Finnugor Jegyzetek XX. Tankönyvkiadó, Budapest.
- EwUng 2 = Benkö 1995.
- Feoktistov, A. P. [Феоктистов, А. П.] (1963), Категория притяжательности в мордовских языках. Саранск.
- Fogarasi Miklós (1991), Történeti és tipológiai párhuzamok a magyar és az olasz nyelvben. In: Kiss Jenő – Szűts László (szerk.), Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből. Akadémiai Kiadó, Budapest. 175–180.

- Fokos Dávid (1939), Finnugor-török mondattani egyezések. *Nyr* 68: 13–19.
- Fokos Dávid (1957), Etimológiai, jelentéstani és szintaktikai adalékok. *NyK* 59: 173–178.
- Fokos Dávid (1960), Etimológiai, jelentéstani és szintaktikai adalékok. *NyK* 62: 101–111.
- Fokos Dávid (1961), Uráli és altaji összehasonlító szintaktikai tanulmányok. *NyK* 63: 63–81.
- Fokos-Fuchs, David Rafael (1962), Rolle der Syntax in der Frage nach Sprachverwandtschaft mit besonderer Rücksicht auf das Problem der ural-altaischen Sprachverwandtschaft. *UAB* 11.
- Fokos-Fuchs, David Rafael (1967), Eine „sonderbare Genitivendung“ im Ostjakischen. *UAb* 39: 1–4.
- von Gabain, Annemarie (1950), *Alttürkische Grammatik*. Otto Harrassowitz, Leipzig.
- Gamkrelidze, T. V. – Ivanov, V. V. [Гамкrelидзе, Т. В. – Иванов, В. В.] (1984), Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. Издательство Тбилисского университета, Тбилиси.
- Genetz, Arvid (1879), *Orosz-lapp nyelvmutatványok (Máté evangélioma és eredeti textusok)*. Ugor Füzetek 1. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Gheno, Danilo (1975), Az erza-mordvin névutók áttekintése (Első közlemény). *NyK* 77: 45–56.
- Gheno, Danilo (1976), Az erza-mordvin névutók áttekintése. II–III. *NyK* 78: 39–70.
- Giusti, Giuliana (s. a.), Possessivi. In: (a cura di) Salvi, Giampaolo – Renzi, Lorenzo, *Grammatica dell'italiano antico*. Il Mulino, Milano.
- Givón, Talmy (1976), Topic, Pronoun and Grammatical Agreement. In: Li, Charles N. (ed.), *Subject and Topic*. Academic Press, Inc., New York – San Francisco – London. 149–188.
- Haider, Hubert – Zwanziger, Ronald (1984), Relatively Attributive: The 'ezāfe'-construction from Old Iranian to Modern Persian. In: Fisiak, Jacek (ed.), *Historical Syntax*. Mouton, Berlin. 137–172.
- Hajdú, Péter (1968), *Chrestomathia Samoiedica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Hajdú Péter (1981), *Az uráli nyelvészet alapkérdései*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Hajdú, Péter (1987), Die uralischen Sprachen. In: Hajdú Péter – Domokos Péter, *Die uralischen Sprachen und Literaturen*. Akadémiai Kiadó – Helmut Buske Verlag, Budapest – Hamburg. 21–450.
- Hakulinen, Auli – Karlsson, Fred (1979), *Nykysuomen lauseoppia*. SKST 350.
- Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heinonen, Tarja Riitta – Alho, Irja (2004), *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Haspelmath, Martin (2001), The European linguistica area: Standard Average European. In: Haspelmath et al. 2001: 1492–1510.
- Haspelmath, Martin – König, Ekkehard – Oesterreicher, Wulf — Raible, Wolfgang (Hrsg.) (2001), *Language Typology and Language Universals. An international Handbook*. Volume 2. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft. 20/2. 2. Halbband. Walter de Gruyter, Berlin – New York.

- Hasselbrink, Gustav (1981), *Südlappisches Wörterbuch. Grammatik und Wörterbuch. Schriften des Instituts für Dialektforschung und Volkskunde in Uppsala. Ser. C:4. Band I. AB Lundequistska Bokhandeln, Uppsala.*
- Hasselbrink, Gustav (1985), *Südlappisches Wörterbuch. Grammatik und Wörterbuch. Schriften des Instituts für Dialektforschung und Volkskunde in Uppsala. Ser. C:4. Band III. AB Lundequistska Bokhandeln, Uppsala.*
- Havers, Wilhelm (1911), *Untersuchungen zur Kasussyntax der indogermanischen Sprachen. Untersuchungen zur indogermanischen Sprach- und Kulturwissenschaft 3. Verlag Karl J. Trüber, Straßburg.*
- Häkkinen, Kaisa (1994), *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo – Helsinki – Juva.*
- Heine, Bernd (1997), *Possession. Cognitive sources, forces, and grammaticalization. Cambridge Studies in Linguistics 83. Cambridge University Press, Cambridge – New York – Melbourne.*
- Helimskij, E. A. [Хелимский, Е. А.] (1994), *Указатель слов к текстам камланий. In: Helimskij, E. A. (szerk.) [Хелимский, Е. А. (ред.)], Таймырский этнолингвистический сборник. Выпуск первый. Материалы по нганасанскому языку. Российский государственный гуманитарный университет, Москва. 107–146.*
- Herslund, Michael – Baron, Irène (2001), *Introduction. Dimensions of possession. In: Baron, Irène – Herslund, Michael – Sørensen, Finn (eds), Dimensions of possession. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia. 1–25.*
- Herslund, Michael (1999), *Bernd Heine, Possessio. Cognitive sources, forces and grammaticalization. Cambridge Studies in Linguistics 83. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. Journal of Linguistics 35: 414–418.*
- Hittrich Ödön – Kliment Jenő (é. n.), *Latin nyelvtan gimnázium és leánygimnázium számára. Franklin Társulat, Budapest.*
- Honti László (1978), *Tromagani osztják szövegek. NyK 80: 127–139.*
- Honti László (1982), *Vaszjugáni osztják szövegek. NyK 84: 121–164.*
- Honti László (1984), *Chrestomathia Ostiastica. Tankönyvkiadó, Budapest.*
- Honti, László (1992), *Morphologische Merkmale des nominalen Prädikats in einigen uralischen Sprachen. LU 28: 262–271.*
- Honti László (1993), *A névszói állítmány alaktana az osztjákban. In: Sz. Bakró-Nagy Marianne – Szij Enikő (szerk.), Hajdú Péter 70 éves. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 135–142.*
- Honti László (1997), *Numerusprobleme (Ein Erkundungszug durch den Dschungel der uralischen Numeri). FUF 54: 1–126*
- Huomo, Tuomas (1995), *Paikallissijan kieliopillistuminen datiiivi-genitiivin funktioon: uralilaisen n-sijan ja itämerensuomalaisen adessiivin kehityksen vertailua. Sananjalka 37: 55–79.*
- Inaba, Nobofumi (1996), *Omistusrakenteen muodosta ja merkityksestä suomessa ja volgalaiskielissä. XXIII Kielitieteen päivät, Helsinki 24. 5. 1996. Helsinki. Kézirat (handout).*
- Itkonen, Erkki (1966), *Kieli ja sen tutkimus. Universitas 4. WSOY, Helsinki.*
- Itkonen, Erkki (1968), *Etymologinen sanasto. In: Ikola, Osmo (toim.), Suomen kielen käsikirja. Weilin + Göös, Helsinki. 487–519.*

- Janhunen, Juha (1977), *Samojedischer Wortschatz. Gemeinsamojedische Etymologien*. CT 17.
- Jarceva, V. N. (szerk.) [Ярцева, В. Н. (отв.ред.)] (1990), *Лингвистический энциклопедический словарь. Советская энциклопедия, Москва*.
- Joki, Aulis J. (1952), *Die Lehnwörter des Sajansamojedischen*. MSFOu 103.
- Joki, Aulis J. (1971), *Über das Element n in der samojedischen Deklination*. FUF 39: 1–17.
- Kálmán Béla (1976), *Chrestomathia Vogulica. Második, átdolgozott kiadás*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kangasmaa-Minn, Eeva (1966a), *Adverbiaalisesta genetiivistä*. *Sananjalka* 8: 39–63.
- Kangasmaa-Minn, Eeva (1966b), *The Syntactical Distribution of the Cheremis Genitive*. I. MSFOu 139.
- Kangasmaa-Minn, Eeva (1969), *The Syntactical Distribution of the Cheremis Genitive*. II. MSFOu 146.
- Kangasmaa-Minn, Eeva (1972), *Genetiivin funktioista*. *Sananjalka* 14: 27–35.
- Kangasmaa-Minn, Eeva (1971), *Verbaalilauseen perusrakenteesta*. *Vir* 75: 255–262.
- Kangasmaa-Minn, Eeva (1973), *Genitiv und Lativ, Adjektiv und Plural*. FUF 40: 74–87.
- Kangasmaa-Minn, Eeva (1984), *On the Possessive Constructions in Finno-Ugric*. *NyK* 86: 118–123.
- Kangasmaa-Minn, Eeva (1993), *Suomalais-ugrilaiset omistussuhteet*. In: Saarinen et al. 1993: 46–54.
- Kangasmaa-Minn, Eeva (1999), *Mitä tulikaan sanotuksi. Omakohtaisia kielitieteellisiä oivalluksia*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 61. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turku.
- Kannisto, Artturi – Liimola, Matti (1955), *Wogulische Volksdichtung gesammelt und übersetzt von A. K. bearbeitet und herausgegeben von M. L. II. Band. Kriegs- und Heldensagen*. MSFOu 109. = WV 2.
- Kannisto, Artturi – Liimola, Matti (1956), *Wogulische Volksdichtung gesammelt und übersetzt von A. K. bearbeitet und herausgegeben von M. L. III. Band. Märchen*. MSFOu 111. = WV 3.
- Karjalainen, Kustaa Fredrik – Vértes, Edit (1964), *Grammatikalische Aufzeichnungen aus ostjakischen Mundarten*. MSFOu 128.
- Keresztes László (1987), *Geschichte des mordwinischen Konsonantismus I*. SUA 27.
- Keresztes László (1990), *Chrestomathia Morduinica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Keresztes László (1992), *Morfonológiai szempontok a mordvin nyelvjárások osztályozásában*. In: Derék Pál – Riese, Timothy – Sz. Bakró-Nagy Marianne – Hajdú Péter (szerk.), *Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag – Emlékkönyv Rédei Károly 60. születésnapjára*. Institut für Finno-Ugristik der Universität Wien – MTA Nyelvtudományi Intézet, Wien – Budapest. 255–261.
- Kerslake, Celia (1998), *Ottoman Turkish*. In: Johanson, Lars – Csató, Éva Ágnes (eds) (1998), *The Turkic Languages*. Routledge, London – New York. 179–202.
- Kert, G. M. [Керт, Г. М.] (1961), *Образцы саамской речи. Материалы по языку и фольклору саамов Кольского полуострова (кильдинский и йоканьгский диалекты)*. Академия наук СССР, Москва.

- Kettunen, Lauri (1938), *Livisches Wörterbuch mit grammatikalischer Einleitung*. LSFU V.
- Kim, A. A. [Ким, А. А.] (1981), *Набео-конструкции в селькупском языке*. In: Denning, R. F. – Morev, Ju. A. (szerk.) [Деннинг, Р. Ф. – Морев, Ю. А. (отв. ред.)], *Языки и топонимия*. Томский педагогический институт, Томск. 90–94.
- Kim, A. A. [Ким, А. А.] (1986), *Способы выражения посессивности в самодийских языках*. In: *XXX Языки народов севера Сибири (сборник научных трудов)*. Новосибирск. 51–60.
- Kim, A. A. [Ким, А. А.] (1990), *Выражение посессивности в самодийских языках*. In: Fedjuneva, G. V. (szerk.) [Федюнева, Г. В. (отв. ред.)], *Материалы VI международного конгресса финно-угроведов*. Том 2. Наука, Москва. 100–102.
- Kiparsky, Valentin (1969), *Gibt es ein finnougrieches Substrat im Slavischen? Suomalaisen Tiedeakatemia toimituksia*. Sarja B, nide 153/4. Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki. 3–27.
- Kolpakova, N. N. [Колпакова, Н. Н.] (1997), *Некоторые особенности выражения посессивных отношений в угорских языках*. In: Dubrovina, Z. M. (szerk.) [Дубровина, З. М. (отв. ред.)], *Вопросы финно-угорской филологии*. Выпуск 6. Издательство Санкт-Петербургского университета, Санкт-Петербург. 51–61.
- Korhonen, Mikko (1991), *Remarks on the structure and history of the Uralic case system*. JSFOu 83: 163–180.
- Korompay Klára (1991), *A névszóragozás*. In: Benkő Loránd (szerk.), *A magyar nyelv történeti nyelvtana*. I. kötet. A korai ómagyar kor és előzményei. Akadémiai Kiadó, Budapest. 284–318.
- Kortlandt, Frederik (1979), *René L'Hermitte, La phrase nominal en russe*. Paris, Institut d'études slaves, 1978. 320 pp. *Lingua* 48: 289–291.
- König, Ekkehard (2001), *Internal and external possessors*. In: Haspelmath et al. 2001: 970–978.
- Kulonen, Ulla-Maija (1989), *The Passive in Ob-Ugrian*. MSFOu 203.
- Kuznecova, A. I. – Helimskij, E. A. – Gruškina, E. V. [Кузнецова, А. И. – Хелимский, Е. А. – Грушкина, Е. В.] (1980), *Очерки по селькупскому языку*. Том I. Издательство Московского университета, Москва.
- Künnap, Ago (1971), *System und Ursprung der kamassischen Flexionssuffixe*. I. Numeruszeichen und Nominalflexion. MSFOu 147.
- Künnap, Ago (2004), *Some more possible traces of the lost Uralic language chain of North-East Europe*. FU 26: 134–150.
- Laakso, Johanna (ed.) (2000), *Facing Finnic*. CT 59.
- Laanest, Arvo (1982), *Einführung in die ostseefinnischen Sprachen*. Buske Verlag, Hamburg.
- Lakó György (1986), *Chrestomathia Lapponica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Lakó György (1991), *A magyar mondat szerkezet finnugor sajátosságai*. *Az Uralisztikai Tanszék Kiadványai* 2. Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs.
- Lass, Roger (1997), *Historical linguistics and language change*. Cambridge Studies in Linguistics 81. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lehtisalo, Toivo (1956), *Juraksamojedisches Wörterbuch*. LSFU XIII.

- Leskinen, Juha (1991), Historiallisen lauseopin ongelmia instruktiiivaineiston valossa. *Vir* 95: 25–32.
- L’Hermitte, René (1978), *La phrase nominal en russe*. Institut d’Études Slaves de l’Université de la Sorbonne, Paris.
- Liimola, Matti (1944), *Zu den wogulischen Personalpronomina*. FUF 28: 20–56.
- Lyskova, N. A. [Лыскова, Н. А.] (1986), Именное сказуемое в обско-угорском предложении (на материале северных диалектов хантыйского и мансийского языков). SFU 22: 128–137.
- Lytkin, V. I. (szerk.) [Лыткин, В. И. (отв. ред.)] (1955), *Современный коми язык. Учебник для высших учебных заведений. Фонетика, лексика, морфология*. Коми книжное издательство, Сыктывкар.
- Lytkin, V. I. (szerk.) [Лыткин, В. И. (ред.)] (1962), *Коми-пермяцкий язык. Учебник для высших учебных заведений. I. Коми-пермяцкое книжное издательство, Кудымкар*.
- Lytkin, V. I. – Majtinskaja, K. E. (szerk.) [Лыткин, В. И. – Майтинская, К. Е. (ред.)] (1966), *Финно-угорские и самодийские языки. Языки народов СССР III*. Наука, Москва.
- Majzel’, S. S. [Майзель, С. С.] (1957), *Изафет в турецком языке*. Издательство Академии наук СССР, Москва – Ленинград.
- Menges, Karl H. (1968), *The Turkic Languages and Peoples. Introduction to Turkic Studies*. UAB 15.
- Mészáros Edit – Širmankina, Raisa (1999), *Erza-mordvin–magyar szótár*. SUA Supplementum 8. JATE, Szeged.
- Meyer-Lübke, Wilhelm (1935), *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. 3. vollständig neubearbeitete Auflage. Carl Winters Universitätsbuchhandlung, Heidelberg.
- Miklosich, Franz (1868–1874), *Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen*. Wilhelm Braumüller, Wien.
- Mikola Tibor (1967), *Enzische Sprachmaterialien*. ALH 17: 59–74.
- Mikola Tibor (1995), *Morphologisches Wörterbuch des Enzischen*. SUA 36.
- Misteli, Franz (1893), *Charakteristik der hauptsächlichsten Typen des Sprachbaues*. Dümmler, Berlin.
- MK = Munkácsi – Kálmán 1986.
- Munkácsi Bernát (1892–1921), *Vogul népköltési gyűjtemény*. II. kötet. Második rész. Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Munkácsi Bernát (1894), *A vogul nyelvjárások szövegeiben ismertetve*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Munkácsi Bernát (1896), *Vogul népköltési gyűjtemény*. IV. kötet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. = VNGy 4.
- Munkácsi, Bernát – Kálmán, Béla (1986), *Wogulisches Wörterbuch*. Akadémiai Kiadó, Budapest. = MK.
- Nagy Ferenc – Kováts Gyula – Péter Gyula (2001), *Latin nyelvtan a középiskolák számára*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Nikolaeva, Irina (1999), Object agreement, grammatical relations, and information structure. SL 23: 331–376.

- Nikolaeva, Irina (2002), The Hungarian external possessor in a European perspective. In: Blokland, Rogier – Hasselblatt, Cornelius (eds), *Finno-Ugrians and Indo-Europeans: Linguistic and Literary Contacts. Studia Fenno-Ugrica Groningana 2*. Shaker Publishing, Maastricht. 272–285.
- Nītiņa, Daina (1998), Könyv a lett nyelvről. *Folia Baltica 1*. Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely.
- Ojutkangas, Krista (1998), Itämerensuomalainen näkökulma kielipiillistumiseen. *Sananjalka 40*: 67–85.
- Ojutkangas, Krista (2000), Grammaticalising possessive constructions in Finnic: *käsi* 'hand' in Estonian and Finnish. In: Laakso 2000: 137–155.
- Payne, Doris – Barshi, Immanuel (1999), External possession. What, Where, How, and Why. In: Payne, Doris – Barshi, Immanuel (eds), *External possession*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia. 3–29.
- Pengitov, N. T. (szerk.) [Пенгитов, Н. К. (отв. ред.)] (1961), Современный марийский язык. Морфология. Марийское книжное издательство, Йошкар-Ола.
- Posti, Lauri (1937), Eräs itämerensuomalainen genetiivimuodostus. *Vir 41*: 282–293.
- Pozdeeva, A. A. [Поздеева, А. А.] (1949), Синтаксические функции именной основы на -эз и -ыс в пермских языках. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Ижевск.
- Prokof'eva, E. D. [Прокофьева, Е. Д.] (1966), Селькупский язык. In: Lytkin, V. I. – Majtinskaja, K. E. 1966: 396–415.
- Pusztay János (2000), Szakszógyűjtemény az uráli nyelvek tanulmányozásához. *Az Uralisztikai Tanszék Kiadványai 8*. Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely.
- Pusztay János (2003), A mari nyelv mezei-keleti irodalmi változatának rövid nyelvtana. In: Kuznecova, Margarita (2003), *Mari–magyar szótár*. Savaria University Press, Szombathely. 261–272.
- Ramat, Paolo (1986), The Germanic possessive type *dem Vater sein Haus*. In: Kastovsky, Dieter – Szwedek, Aleksander (eds), *Linguistics across Historical and Geographical Boundaries. In Honour of Jacek Fisiak on the Occasion of his Fiftieth Birthday. Volume 1. Linguistic Theory and Historical Linguistics. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 32*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York – Amsterdam. 579–590.
- Ravila, Paavo (1941), Über die Verwendung der Numeruszeichen in den uralischen Sprachen. *FUF 27*: 1–136.
- Ravila, Paavo (1965), Sentence structure. In: Collinder, Björn, *An Introduction to the Uralic Languages*. University of California Press, Berkeley – Los Angeles. 61–64.
- Räsänen, Martti (1969), Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkischen Sprachen. *LSFU XVII/1*.
- Rédei, Károly (1962), Die Postpositionen im Syrjänischen unter Berücksichtigung des Wotjakischen. *Akadémiai Kiadó, Budapest*.
- Rédei Károly (1967), A létige jelen idejű alakjai a permi nyelvekben. *NyK 69*: 164–166.
- Rédei Károly (1978), *Chrestomathia Syrjaenica*. Tankönyvkiadó, Budapest.

- Rédei, Károly (1980), [Diskussionsbeitrag] In: Ortutay, Gyula (red.), *Congressus Quartus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini habitus anno 1975. Pars II. Akadémiai Kaidó, Budapest.* 85–87.
- Renzi, Lorenzo – Andreose, Alvisè (2003), *Manuale di linguistica e filologia romanza.* Il Mulino, Bologna.
- Riese, Timothy (1990), Nochmals zu *habeo* im Wogulischen. *Specimina Sibirica* 3: 175–180.
- Rocchi, Luciano (2003), Il sintagma possessivo marcato turco: conservazione o innovazione? *Incontri Linguistici* 26: 191–202.
- Rombandeeva, E. I. [Ромбандеева, Е. И.] (1973), *Мансийский (вогульский) язык.* Наука, Москва.
- Royen, Gerlach (1929), *Die nominalen Klassifikations-Systeme in den Sprachen der Erde. Historisch-kritische Studie, mit besonderer Berücksichtigung des Indogermanischen.* Anthropos. Linguistische Bibliothek. Internationale Sammlung linguistischer Monographien. Band IV. Anthropos, Wien.
- Saarinen, Sirkka – Luutonen, Jorma – Herrala, Eeva (toim.) (1993), *Systeemi ja poikkeama. Juhlakirja Alho Alhoniemen 60-vuotispäiväksi 14. 5. 1993.* Turun Yliopiston Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 42. Turun Yliopiston Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turku.
- Sadeniemi, Matti (toim.) (1970), *Nykysuomen sanakirja. Osat I ja II. A–K.* Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo – Helsinki.
- Sammallahti, Pekka (1972), *Lapin kielen oppikirja. I–III. Käsikirjoitus.* Helsingin yliopiston monistepalvelu, Helsinki.
- Sammallahti, Pekka (1998), *The Saami Languages. An Introduction.* Davvi Girji OS, Kárášjohka.
- Sandfeld, Kr. (1930), *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats.* Librairie ancienne Honoré Champion, Paris.
- Schmidt Éva (1988), Az északi osztják birtokos névmásokról. In: Domokos Péter – Pusztay János (szerk.), *Bereczki Emlékkönyv (Bereczki Gábor 60. születésnapjára). Urálistikai tanulmányok 2.* ELTE, Budapest. 319–324.
- N. Sebestyén, Irén (1957), Die possessiven Fügungen im Samojedischen und das Problem des uralischen Genitivs (I.). *ALH* 7: 41–71.
- N. Sebestyén, Irén (1958), Die possessiven Fügungen im Samojedischen und das Problem des uralischen Genitivs (II.). *ALH* 7: 273–340.
- Sel'kov, N. N. [Сельков, Н. Н.] (1967), *Современный коми язык. Часть вторая. Синтаксис.* Коми книжное издательство, Сыктывкар.
- Serebrennikov, V. A. [Серебренников, В. А.] (1955), О взаимодействии языков (проблема субстрата). *VJa* 1955/1: 7–25.
- Serebrennikov, V. A. [Серебренников, В. А.] (1963), *Историческая морфология пермских языков.* АН СССР, Москва.
- Serebrennikov, V. A. [Серебренников, В. А.] (1967), *Историческая морфология мордовских языков.* Наука, Москва.
- Simonyi Zsigmond (1914), *A jelzők mondattana. Nyelvtörténeti tanulmány.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

- Steinitz, Wolfgang (1980), Хантыйский (остяцкий) язык. In: Steinitz, Wolfgang, Beiträge zur Sprachwissenschaft und Ethnographie. Ostjakologische Arbeiten. Band IV. Akadémiai Kiadó – Akademie-Verlag – Mouton, Budapest – Berlin – Den Haag. 5–62.
- Steuer János (1901), *Az ők kútjai*. Nyr 30: 45.
- Stolz, Thomas (1991), Sprachbund im Baltikum? Estnisch und Lettisch im Zentrum einer sprachlichen Konvergenzlandschaft. Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, Bochum.
- Suhonen, Seppo (1993), Vepsäläis-venäläisiä lauserakenteita. In: Saarinen et al. 1993: 158–174.
- Szabó, László (1966), Kolalappische Volksdichtung (Texte aus den Dialekten in Kildin und Ter). Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-historische Klasse. Dritte Folge, Nr. 68. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Székely Gábor (2005), Simonyi Zsigmond és a finnugor összehasonlító mondatan kezdetei. In: Nyelvészeti Tanulmányok. Simonyi-Emlékkülés, 2003. Iskolakultúra, Pécs. 57–62.
- Szerkesztőség (1901), *Az ők kútjai*. Nyr 30: 45.
- Szilágyi Ádám [= Simonyi Zsigmond] (1908), *Az ő házok és az ők házok*. Nyr 37: 364–365.
- Tauli, Valter (1966), Structural Tendencies in Uralic Languages. UAS 17.
- Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] (1956), Материалы и исследования по языку ненцев. Издательство Академии наук СССР, Москва – Ленинград.
- Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] (1962), О выражении посессивных отношений в самодийских языках. In: Lytkin, V. I. – Majtinskaja, K. E. – Serebrennikov, B. A. (szerk.) [Лыткин, В. И. – Майтинская, К. Е. – Серебренников, Б. А. (ред.)], Вопросы финно-угорского языкознания. К 70-летию со дня рождения члена-корреспондента АН СССР Д. В. Бубриха. Издательство Академии наук СССР, Москва – Ленинград. 81–93.
- Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] (1965), Ненецко-русский словарь. Советская энциклопедия, Москва.
- Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] (1966a), Ненецкий язык. In: Lytkin – Majtinskaja 1966: 376–395.
- Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] (1966b), Нганасанский язык. In: Lytkin – Majtinskaja 1966: 416–437.
- Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] (1966c), Энецкий язык. In: Lytkin – Majtinskaja 1966: 438–456.
- Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] (1967), К развитию атрибутивных отношений в самодийских языках. In: Alatyrev, V. I. (szerk.) [Алатырев, В. И. (отв. ред.)], Вопросы финно-угроведения. Выпуск 4. Удмуртия, Ижевск. 234–242.
- Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] (1973), Синтаксис самодийских языков. Простое предложение. Наука, Ленинград.
- Tereščenko, N. M. [Терещенко, Н. М.] (1979), Нганасанский язык. Наука, Ленинград.

- Uotila, T. E. (1938), *Syrjänische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriß und etymologischem Wörterverzeichnis*. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- Vahrušev, V. M. [Вахрушев, В. М.] (1970), Изафетные конструкции в удмуртском языке. In: Zaharov, V. N. (szerk.) [Захаров, В. Н. (ред.)], *Записки*. Выпуск 21. Филология. Удмуртский научно-исследовательский институт истории, экономики, литературы и языка, Ижевск. 78–106.
- Veenker, Wolfgang (1967), *Die Frage des finnougriſchen Substrats in der russischen Sprache*. UAS 82.
- VNGy = Munkácsi 1896.
- Wagner-Nagy Beáta (szerk.) (2002), *Chrestomathia Nganasanica*. SUA Supplementum 10.
- Wälchli, Bernhard (2000), Livonian in a genetic, areal and typological perspective, or is Finnish better Finnic than Livonian? In: Laakso 2000: 210–226.
- Wichmann, Yrjö (1954), *Wotjakische Chrestomathie mit Glossar. Anhang: Grammatikalischer Abriß von D. R. Fuchs*. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- Wichmann, Yrjö – Uotila, T. E. (1942), *Syrjänischer Wortschatz nebst Hauptzügen der Formenlehre*. LSFU VII. = WUo.
- Wichmann, Yrjö – Uotila, T. E. – Korhonen, Mikko (1987), *Wotjakischer Wortschatz*. LSFU XXI. = WUoK.
- Winkler, Eberhard (2003), Az uráli nyelvek habeo-szerkezetének történetéhez. FUD 10: 195–207.
- Wintshalek, Walter (1993), *Die Areallinguistik am Beispiel syntaktischer Übereinstimmungen im Wolga-Kama-Areal*. Studia Uralica 7. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- WV 2 = Kannisto – Liimola 1955.
- WV 3 = Kannisto – Liimola 1956.
- Zajceva, M. I. [Зайцева, М. И.] (1981), *Грамматика вепсского языка (фонетика и морфология)*. Наука, Ленинград.
- Zajceva, M. I. [Зайцева, М. И.] (1993), Вепсский язык. In: Eliseev, Ju. S. – Majtinskaja, K. E. (szerk.) [Елисеев, Ю. С. – Майтинская, К. Е. (отв. ред.)], *Языки мира. Уральские языки*. Наука, Москва. 36–48.